

1. పే. జనస్థానవియోగమునకుఁబ్రతికరొనునది యెడఁబాటునలవిభేదము.

దుష్టహము = పాపహరినిది అటు = భార్య. అన్నదమ్ములు = పుత్ర. అన్న + తమ్ముడు, ద్వంద్వంబున క, చ, ట, ఠ, పలకు గ, స, డ, ధ, నలుగు. స్వనేతము = రు పరశేతము. కాస్త్రాణ్యం = కాస్త్రము తెలిసినవారు. ఆశ్వానానము = తెలివితేలితనము చేతఁబుట్టినది. మనుత్వము = రూ. మనుత = అభిమానము. శిష్టాను = మిక్కిలి తెలిసినవారు. అసంభవము = కఠిగఁది. స్వత్రాభిమానము = కులమునల పే నుము. శ్లాఘ్యులు = పాగడఁదగినవే. గర్వములు = నిండింఁదగినవి తరములనుండి = పురుషులతరములనుండి. తరము (నామ మైకపుడు) = రుస, పురుషులను, విశేషము మైపుడు = క్యము, సమాసము (కీయ గ్రైకపుడు) = వాఁడుట. ముక్తిప్రదాతములు = మోక్షమును విశేషముగానిచ్చువారి, ముక్తిప్రదాతములగు సారములు = ఆచార్య, మహర్షి, మాయ, కాంచీ, అనంతక. కాశి, వ్యాకర. అనంతయే యుగమునపురమైయున్నది ఏటిసిటిబాట్టులు = పుత్ర. ఏలు + నీరు + బాట్టులు = ఇందలి 'టి' సర్వకములు జోపఁ భక్తికములు. మందమందను యలనిలంబులు = మెల్లరికొండగాలులు. నెమ్మేరు పుత్ర. నెమ్మేరు = సమాసంబునకుఁగొర్రె నెమ్మ, మొదలగుశబ్దములకుఁబ్రత్యయలోపమునుమీఁదిహల్లుఁకుఁబ్రత్యయమునకుఁబ్రత్యయము. సోక = తాఁదఁగా. ఎన్నడు = పుత్ర. ఏ + వాడు. ప్రదోషకాలము = రాత్రిఁబూర్వమైనకాలము, అనఁగా, సంజవేర. ఆలముంబునకున్ = సుడికి. సకలభువనంతయుఁడు = సమస్త మైవలోకములను గాపాడువాడు. విరూపాక్షుఁడు = కపుడు = పుత్ర. పేసకన్నలుగలవాడు (విరూపము = బేసి.) మహాకాళికుత్వరున్ = పావ్వామగని, శివుని. చేతులార = పుత్ర. చేతులార = పుత్ర. చేతులు + అరన్ (అరన్ = నిండుగా) నింపన = మాతరు = పుంలి = కందనఁడు. వత్సరాజు... చిత్రకఘన = వత్సరాజు వత్సదేశమునకుఁబంజ. అరిఁడు పరాకృతియచే జ్ఞాతముగ దేశమును పాలించుచుండ నుజ్జయినీరించైన ప్రకృతుఁడు వానినింధించి చెఱిలోఁజెచ్చెను. వత్సరాజుయొక్కమంత్రికిన సేవనతిచేయివ్యక్తిగనుని మాతరులైన వాసవదత్త కుబంధములలోనున్నతనప్రభువుచే పితావాద్యము నేర్పనట్లేర్పాటుచేసెను. ప్రదోక్షతనుఁడు తనమాతరులు దాసుగ వీణవాయింప నేర్పినయెడల పుష్కరాజున్నదిది తెల్పెదననిచెప్పెను. కాని వత్సరాజు ప్రదోక్షతనుని పంపించి సాహసమునవాసవదత్త ను తొలించి, తానుబంధమునుంకితప్పించుకొని తనయింటికిఁబోయి వాసవదత్తను వివాహమాడెను. పీనులు = ఇదివిత్వంబునచేయు. పల్లియ = నూ. పల్లె, ఇల్లు, కన్నీయ, కన్నె; పన్నీయ, పన్నె, మొ॥ నది. పరమపాద్య = గొప్పపంపు.

2 శే సరియంపును అని=తిగుమని. పద్మగర్భాడు=కమ్మిమారి=బ్రహ్మశేఖరడు.
 నేన్నునుట వ్రు. నేతి + నునుట. మూడుబంటులవాగ్నిసియండక-బ్రహ్మప్రగిజీవునకు
 ను నునుటనువాని యాయోర్యాదియొగములనుగూర్చి మూడుపాత్తులుగ వ్రాయ్మని
 ఛాందసులునులుగుడు. దుర్భవగుననన్ = భగింపరానిస్థితి. అగు + అపః = అగునపః
 తిష్ఠత్వాకఃక్రియ. తైన ఉకారాంతపదములకు అచ్చుపరమగునపుడు నకారంబుచున్నను.
 నాచేసి = నేతుచేసి (నా' యనునది 'నేను' అనుదానికి పాగిపదికము) అధులు =
 విందునుగుడుచువారు. అభ్యాసకులు = విందుచేయువారు. మూడుపాద్మ-పాత్తులకా
 లము, మన్మథము, రాత్రి. వైశ్వాదేవంబు = విశ్వదేవతలనుగూర్చినేనకు హోమాదు
 లు. నీసాఅరవిందధ్వానము = నీయొక్క పదములను పద్మములనుగూర్చి ఛాందించుట.
 నిదురఁ. న-పుత్ర. నిమర + నిఁ. న-పుత్రమహాదేవ క, చ, ట, త, పలకు గ, స, శ, డ,
 ద, నిలగు అబ్రాహ్మణకర్మబున్ = వేదవిహితములుకాని పనులను. భవతారకంబులు
 అగు = సంపారమును తరిం. జేయునని యగు. అడు సందామరలు = పాదపద్మములు. ఖలు
 లు = దుర్మార్గులు. కలకండంబులు = పటిః పంచదార. మొక్కలులు = ముక్కలులు, మూ
 ధులు = నీ. వ. మొక్కలి. విశ్వమోహనంబు అగు = లోకములను మోహింపఁ జేయునదియగు.
 నిత్యకల్పాణింబులు = ఎల్లప్పుడును కుభములు. వర్ధిలు = పుట్టిపొందు. అజన్మకుడును
 వి = శ్రుతిః దిమెదలు పదితిమైవాడనై. ఘనాంతస్వాభ్యానువేత్ర మవి = ఘనాంతపట
 తు వేదము నెఱిగినవాడనై. పరిజ్ఞాత = పూర్ణముగా నెఱిగినవాడు. విశేషించి = వైశ్వా
 దేవు చుచారవింద నేపకుడను = వాదకములములను సేసేయవాడను. కాలక్షేపము =
 కాలముగడుపుట. దుస్తరముఖపమున్మింబు = దుఃఖముచేత నైవనుదాటరాని సందర్భము.
 ఉపేక్షించుట = ఒప్పుకొనుట. కర్తపాక్షి = కూర్మడు-వ్రు. పనులనుజూచువాడు.
 పూర్వజన్మకృతము = క్రిందితిత్తుటకనందుఁ జేయుటనీది. గోబ్రాహ్మణపక్షపాతులు =
 అవులయొక్కయు బ్రాహ్మణులయొక్కయు బ్రక్కనుండువాడు. వైదికమార్గ ప్రవర్తకు
 లు = వేదసంబంధ మైనదారిని నడుచువారు. బ్రాహ్మణద్వేషి = విప్రులయొడఁబగలవాడు.
 వేదబాహ్యుడు = వేదములకు వెలియొకవాడు, అవగా, వేదాచారమునకు విరుద్ధము
 గా నుండువాడు. అసంగతుడు = స్నేహముచేయరానివాడు. వాన్మిగుడు = పరలోక
 ము లేదనువాడు. నామరముఅయ్యోగ = పాగ్నించెను. ఏకాక్షి = ఒకఁడయినవాడు.
 అగ్నిజన్మలు = బ్రాహ్మణులు-వ్రు. మొదటఁబుట్టినవాడు. చిత్తతోధము = మనస్సు
 యొక్క కలత. నూలునుడుంగులు = వందరెల్లు. తరకారకులకు = అనునతోధముగలి
 గించువారలకు. కట్టికుడుపక = కూడఁబెట్టి యనుభవంపఁజేయక. పాడి = క్షీరసమృద్ధి

(రాడి = వ్యాయము) నిరి = సంపద. సంరతి = సంతానము యావత్ + శక్తి = చూపవచ్చు క్తి = శక్తి ముందుంబగు. ఇదుమలన్ పడిసి = కష్టములబొందఁజేసి. శపథము = పగిజ్జ.

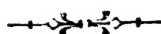
పే. 3. పరమవైదిగఁడు = వేదముబాగుగాఁజెలిసిన బ్రాహ్మణుఁడు. ఇందముఁడు = శ్రోత్రియుఁడు మహర్షియు = మహర్షి, బుద్ధితత్వము. విషయంబులకన్నక = దేశముల కంటె. విషయము-నానా. తేశము, సంగతి. సుభిక్షంబులని = కష్టపులేనిదని. సుభిక్షము-పుష్క. సులభమైన సేవగలది-విగు. దుర్భిక్షము. త్వివగరము = లక్ష్మీ దేవి పట్టణము. సార్థక నామయై = అర్థ మతోఁగూడుకొనిన పేరుకలదై. తలఁదాఁచుకొనుట = గూఢముగా నిచాసముచేయుట ఎట్టమొనుట-పుష్క. ఎనుట + ఎనుట-ఆ మేలితము. దైవదీపహతుఁడనుట = దేవునిచే గొట్టఁబడినవాఁడనగు. ఉపద్రవము పాలుగావలసిన = కష్టములకు లోనుకానలసిట్టి భాస్కరుఁడు = మూర్ఖుఁడు-పుష్క. భాః + కరుఁడు = వెలుగునతేయ వాఁడు. తొఁటి-రూ. తొల్లిఁటి, తొల్లింటి ఇవి "తొల్లి" యను పదముయొక్క టొ పగిభక్తిరూపములు. డీలుపడి = సత్వహీనమై. తూర్పుటొడ్డు-పుష్క. తూర్పు + ఒడ్డు-కర్ష భారమునమానమందు ఉ కారాంతిపదములకు ఆచ్చుపరమగుపుడు టుగాగమంబగు. విస విస-స్వస్థమకరిణము. స్థూరమై = బలిసినదై. తావశము-రూ. తావనము = హారము. కనక కుండములు = బంగారుశివములు. కృష్ణతలము = అడులెడితోలు. శిష్టుఁడు = సదాచార సంపన్నుఁడు చూపబతున్ = చూచువారికి. వెలపుగొలుపున్ = భణము పుట్టించును. ధూర్తవిర్మనఁడు = మోసమైన నడవడి గలవాఁడు కోపకాఁడు-స్త్రీ. లిం. కోపకితై. మహీసురుఁడు = ధూరదేవత = బ్రాహ్మణుఁడు. సంకష్టమై = మిక్కిలి కాఁచఁబడినదై. జే పురింఁ = ఎచ్చఁబాటి. దీర్ఘప్రమాణంబు-అచ్చుతప్పు దీర్ఘప్రమాణంబున్ = నిడుదైన పయనముచే. ఆశ్రుకాంతుఁడై = మిక్కిలి యలసటనుజెందినవాఁడై. ఆశ్రుకాంతుఁడై-అచ్చుతప్పు. ఎడ నడ-పుష్క. ఎడన్ + ఎడన్ = మధ్యమధ్య. ఇచ్చుని చెను = ఇట్టపడెను. నిమ్మఉన్నకము = మిట్టపల్లములుగలది. పథిమలు = మార్గములు. గమ్యస్థానము = చేరవలసిన చోటు. కడుంగడున్-పుష్క. కడున్ + కడున్, గుక్రితముమీదఁ బరుషపరశములు పరమ గునపుడు లోప, స్వత్య, పూర్ణబిందు, సంలేషములతో జేదైనమనచ్చును. గనుక-కడుఁ గడున్, కడుంగడున్, కడున్గడున్ అనురూపములునచ్చును.

పే. 4. ధైర్యశీలుఁడు = నీరతియై స్వభావముగాఁగలవాఁడు. ఆంగన = స్త్రీ. కాటుచీకటులు = వట్టమైనచీకట్లు (కాయ = వల్లని.) సూతుకమ్మగంటలు = మూగిరబంతువులు. నలుదెసల-పుష్క. నాలుగు + దెసలు. చోరకీరతులు = చొంగలు, బోయవండుగి. భయ

కంపితుఁడై = భయముచే పడఁగింపఁబడినవాఁడై, మాటిమాటికి వ్రు, మాటికి + మాటికి.
హరివామస్తరణము = విష్ణునిపేరు తలఁచుట. తాన్ + చేయు = తాజేయు. (ప్రభునవి
భక్తియంగడియు "తాను, చేయ" అనుపదములు గాని) గృహపూజ్య భిక్షకులు.
విమోచితుఁడు అగును = భయముచే స్వాధీనతెప్పిన మనస్సులవాఁడగు. జన్మ గట్టు =
బ్రాహ్మణుఁడు-వ్రు. జన్మయ + కట్టు = జన్మము లైసయియునులంపఁబ్రవాఁడు మూర్తి
భవించినో = ఆకారముఁబొల్పినో. పనుచుండన్ వ్రు. వెండన్ + వెండన్ = మేడత
ము. హరిహరా = కంపివా.

రెండవ పద్యము.

నుహావృత్తము = మిక్కిలి యెత్తైది. నెలవ్రు = స్థానము. ఆర్యావర్తము = ఆర్యు
లుగవసించుచోటు; అదివింధ్యకును హిమాలయమునకును మధ్యమన్నదూమి. భగవం
న్వ్రుత్తము అగు రాతిగోడచందించునన్-చీననేకారిదానుకుమారసంధివనుందు "కొం
కట్టినది" అని యుపయోగించెను. దుర్భేద్యము = శ్రేయింపఁగోనిది నగము = కొండ-వా
నా. కట్టు, నగము-వ్రునదురుది వైశాల్యము, బొంట్లము, గంభీర్యము-ఇవివిసగా
విశాల, ఉన్నది, గ భీర అనుమాటలగు భావాద్య తిథితికూలములు మూడుకన్నల
జేష్ఠ = తి) నేత్రుఁడు = శిశుఁడు తలదాచు... నీడమువ్రు. "కూర్చివ్రు-ములు
జవలరు బాధించుమిందె బ్రహ్మచారి వానినినిబాధ జవలరువచ్చింపఁగోరి నన్ను
బ్రహ్మకారముచేయునునివేడగా. నేనును, మాత్రువులు శుభస్థానమునగురుగును, కల
నెత్తువన్న శుభిత్తువచ్చుననే నుండుననిలండు, శ్రీరామమునే నాయునికొట్టుగా నెంచు
కొంటిని" అని శిశుఁడునినానమంగూర్చి పార్శ్వతోఁజెప్పెను. (నూ. భారతము.
అను శాసనకవచ్యము) దాక్షిణ్యము = డక్క బ్రహ్మపరమాత్మకు సమీపవి. కొరిపార్వతియ
యి జన్మనంద-నడిచియున్ననంద బ్రహ్మభవంపఁబడి, యోగాక్షుని గల్పించుకొని
దానలోబడి భక్తునువ్రు. అరువాతిసామి పిఁచుచుట వాళియించి యతనికిఁ గూర్చి
వైపుట్టి నూనినను భరితున్న శివునకు వలపుఁబట్టింది యాతనిఁ బెండ్లియాడెను.
కాశ్యపికి కన్యకామధ్య-వదానమెరికేతముంపుడైపడు దానము పరిగ్రహించువా

రికి మాడకోపచారములుచేసి పిమ్మట దానమియ్యవలెను. కాళ్ళకుడుగుట యాయుపచారములలోనొకటి. దానములుపదాలు గో. భూ, సిల, హిరణ్య, రత్న, విద్య, కన్య, దాసి, శయ్య, గృహ, ఆగ్రహార. రథ, గజ, అశ్వ, ఛాగ, మహిషీదానములు. బ్రహ్మచర్యము=మంజిత్రాదులొనగువాంధరించి చేదనుచుదిశాచిగూర్చిగను. ఇతలం=గుణములను. ఒకయింటివారిజేసె=గృహస్థునిజేసెను-బ్రహ్మచారి గురుకుమారిషదేయును సుండువాడుగనుక వానికిల్లక్కరలేదు. గృహస్థునకేయిల్లనవలెనుగును వహిధరగుహం తరంబులు=కొండగుహలలోపలి భాగములు. ష.హిరణ్య-వృత్తి. భూమివిధించునవి. ప్రయథగణంబులు=శివభటులయొక్క సమాహమము. కలీశ్వరుడు-శివునివాహనమైన వృషభరాజము. అంక=చృష్టభిధ్వని. ప్రోధ్వనలు=మరుమోలు. భూధంకూటములు=కొండగొమ్మలు. విహరంబుసంభ=నిగురు కిన్న-ఆశ్వముశిమునువరకవరమునుగలవేల్పు. విద్యాధరుడు=దేవదానిపితృము కథరంబు=కొండ (కు=భూమి.)

పే 8. రాజర్షి=రాజులయ్య బుష్పిచ్చినుడు వరు-జనకుడు, ఋతుసప్తకుమోలి వారురాజర్షులు. బ్రహ్మర్షి=బ్రాహ్మణులైనఋషి-వసిష్ఠుడు, గౌతముడుమొ॥ వారు. దేవర్షి=దేవతాస్వరూపై ఋషివ్యాపారములందువారు-వారవారులు. గణంబులంక=సంపుట. రాజర్షి..భూమియై- హిమంతుడు సోమలతాదియజ్జనాధనములకుఁబుట్టుచోటగుటయు భూమినిధరించుటకు వలసినబలము గలిగియుండుటయును, పరికించి, బ్రహ్మదేవుడు అరినికి యజ్ఞభాగమును కొండలపై దొరతనమును తనంతటతానే అనుగ్రహించివటల కుమారసంధనమంచుఁజెప్పఁబడియెను. బ్రహ్మశత్రురాణమంత ॥ శైలానాం హిమవస్తంత, నదీనాంచైవసాగరమ్॥ గర్భవానా మధిపతిచక్రేచిత్రిరధంధిః॥ అనియున్నది కాఁబట్టి దానియందుసోమలతలంతుటచేసెనది యంద అకు యజ్ఞభూమియైయున్నది. పురాణములు-18 గలవు. గుర్బులి=కొండ. భువనపావనములు=లోకములను బదిర్చిసంతులించి. ప్రయత్న=మెదలైన. నదీమర్రిల్లలకుంక=చదులలో శ్రోత్రమోవనికి. మర్రిల్లిక, మనర్పిక, ప్రకొండక, ఉష్ణ, తల్లజను-ఇవిశ్రోత్రవాచకములు. గట్టులవార=కొండలరాజు. కటి=నడుము. చరియించు=తిరుగు-హిమాలయమునకు హిమరేఖ (snow-line) మధ్యనేయున్నది శీర్షశృంగములు=ఎత్తైనకొండకొనలు. దుర్లమతిరణ్యములు=చొరరానియడపులు. అమాల్యరత్నములు=వెలలేనిమణులు. దివ్యటపసులు=మేలైనమంచెట్లు. కైరికాదిధాతువులు=మణికిల మొదలగు కొలిచిశేషములు. బహుశక్త్యములు=అనేకకూర్చిరజంతువులు. సర్వము. వానా. బలము, తీగుణ

మొలకలతోకటి, కూరజంతువు. సాబగు=అందము. చరియ-అచ్చురప్ప. పోటియ-రూ. చెడి=పచ్చితిరిగినది క్రింది కోటు. అనంతమహిమ=తుదిలేని ప్రభావము. చరికొండ-
 ఇది, హిమగిరి కి సరియైన తెలుగుసమాసము. సింధువు-నానా. సముద్రము, ఏనుఁ
 గు, ఒకనదము. తన్నధ్య-వ్య. లో + మధ్య. పాంచాలము-ప్రస్తుతపుపంగాలు. చివిటి
 పట్ట=చోడుకున్న గలబయలు. రత్నగర్భం=మణులు తమయందుగలవాని, అనఁగా,
 రత్నములు పైకిను ఫలింపనున్నట్లైయుండును. జీవనములు=ప్రాణములు, లేక, నీతి. పలు
 పాములు-మిక్కిలినమాసము తావులన్=చూచితి కాండపులు=నల్లనియడవులు (కా
 దు నాని అడవి) కాలివాహనశకము-క్రి. తి 78 సం. నండి విక్రమార్కశకము-క్రి.
 పూ. 67 సం. రమునుండి. చుట్టునుగకిరాతిశరణ్యములు=పెద్దజంతువులకు, బోయకార
 లకు శరణుచొందగినవి అమడ=నాల్గుకోసులమారము పాటవిటలు-అచ్చురప్ప.
 , పాటవిటలు అనియొడవలెను. అటకలు=అడవివాండు. వనోకములు=అడవి
 మనష్యులు-నానా. కోరులు.

శ్లో. 6 పులుఁగులన్=పక్షులను. తేరన్=తెచ్చుకొండఁగా. దుర్వ్యసములు=
 కామకోపములవలనబుట్టిన చెడుదోషములు. అవి-స్త్రీ, ధాదము, వేట, వాక్పాద
 ప్రియ, దండపాదవ్యము, అగ్రకూషణము. కాలుచీకటి=చట్టమైనచీకటి. అర్తనాద
 ము=సుఖపుధ్వని. నిశ్చేష్టులై=కపటములేనివారై. పులకించిను=గగర్పడిచెను. ఆ
 జన్మాంతము=చలనపువలకు కృతజ్ఞుడు=చేసినమేలు మఱవనవాడు-విరు. కృత
 ఘ్నుడు.

శ్లో. 7 చోరఁడు=దొంగ. వెనుకెంటన్-ధ్య. వెంటన్ + వెంటన్. ప్రహర
 ము=చెబ్బ-రూ. ప్రహరము. కొన్నెత్తరు-వ్య. కొన్నెత్తరు + నెత్తురు-సమాసమందుకొన్నె
 త్తరులకంత్యవర్గలోపమును మీఠివాల్తుకు ద్విస్త్విబుజునగు. కుండములు=తవ్వుంటు.
 జాలగమరన్=జాలిలుగఁగా. వానిగాయము-అచ్చురప్ప. వానిగాయము-అనియొండ
 వలెను. విజప్రాసరక్షకుడు=తపప్రాణమును గాపాడువాడు. గుమిత్రుఁడందురు-
 లిసేయతాను తెప్పకొనరాదగనక, అందుకు అనిచెప్పెను ఒకఁడు తపశేగు, గుడ
 వుపేరు, కృష్ణునిపేరు, శేష్ఠసంతానముపేరు, భార్యపేరునతెప్పరాదని పెద్దలుచెప్ప
 దురు. మృదుభావణులవలెను=మెత్తనిమాటలకు. భావనము-రూ. భావ. ప్రచ్ఛన్న
 వేషుఁడై=మిక్కిలిగూఢమైన వేషముగలవాఁడై. ఫిరియింపు=ఎదురుచూచు. ఉపచా
 రములు=సేవలు.

మూఁడుపత్రికరణము,

ఇల్లుగట్టుకొని కాఁపురముండుట=స్థిరముగానుండుట. కృష్ణపక్షము=చీకటిగానుండు 16 దినములకాలము. కడసుట్టు=అంత్యమగు. మాపులు=రాత్రులు. కలుగుంబులు=సులిపిములు. కళానింతములు=కాంతిగలవి. దిశాముఖంబులు=దిక్కులకొనలు. అజ్ఞానఅంధకారమయము=తెలివితోపొవుటయను చీకటితోసందినది. కించిడ్లు=కొంచెము తెలిసినవాడు. జ్ఞానపీఠంతంబు=తెలివితేర. బ్రహ్మానందముగాజేయఁబడినది. వెలుంగు=కాంతి; ముష్టికంచె. దిలగుపడి=అవగ. రాజా-నానా. భూభర్త, చంద్రుఁడు, ఇంద్రుఁడు, యక్షుఁడు, క్షత్రియుఁడు. అక్తికరులు=బాధఁలిగించువారు. నిశారాజు=రాక్షసిక బ్రాహ్మణ, చంద్రుఁడు హేమంతంబులుతువు-మార్గక్షిప్తపుష్పమాసములు. జగజ్జనులు-పుష్. జగత్ + జనులు=సూమియించిలినునప్పులు. అవంతకాత్తి=గుంతోపనమాద్రము. తునలయలనందప్రవాసుకుఁడు=భూమికిసంతోషమును మిక్కిలిగాఁగలిగించువాఁడు, లేక, కలువలకు సంతోషమునుమిక్కిలిగాఁగలిగించువాఁడు. తునలయము-నానా. భూమి, కలువ స్వచ్ఛమూర్తలకున్=నిర్మలమైన శరీరముగలవారికి. మోహశకళాపరపూర్ణమై=పరాసుకలచేనిండినై అకసము-తగ్ని అకాశము. పండువెన్నెల=పూర్ణచంద్రిక. శేను-అచ్చుపప్పు. లేము-రూ. లేము=రాత్రి. మేను=ఒకలు=శరీరము. మాటుమణిగి=మయిఁగుపడు. ఆర్యా=పూర్వాదా. ఆర్య-నానా. పార్వతి. పర్వతము=తేజము. గోప్యము=చాచిఁదగినది. మందభాగ్యుఁడనగు=తక్కువభాగ్యముగలవాఁడనగు. జేడికొలు=పార్థివ, కోలు=కొన నభాతువునకు భావార్థకరూపము. మహానుయఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు-పుష్. భూమికిదేవత. కొండొకపడి=కొంచెపుఁగాలము. ఎట్టకేలకున్-పుష్. కేలకున్ + కేలకున్-అమృతికము. మిత్రదర్శనము=మేహితునిఁజూచుట, లేక, సూర్యునిఁజూచుట. లేమి-ఉండుగా. వ్యతిరేకభావార్థకము. శోషిల్లిన=ఎండిన. ముఁపద్దము=మనస్సనెడు తామర. వికాసవంతము=విడుపునుబొందినది. (సూర్యునిఁ జూడఁగ జేపద్దములు విసింపుట లోకధర్మమే) అప్రలు=ఇష్టులు. లోకబాంధవుఁడు=జనులకుఁబాట్టము, లేక, సూర్యుఁడు. దక్షిణాపథంబు=వింధ్యపర్వతము మొదలుకొని నేతువుఁజుఁగలదేశము.

పే. 9. పారంగతుఁడు=దరిఁజేరినవాఁడు, అవగా పండితుఁడు. శేరుమోసినవాఁడు=కీర్తిఁజెందినవాఁడు. భట్టు-విద్వాంసుఁడును కవియునైనవాఁడు. నిరతఅన్నభ్ర

దాత=ఎల్లప్పుడు వన్నము మిక్కిలిగాఁజెట్టువాఁడు. శంతనృణుఁశృష్టి పఱచుట.
 (అన్నముచెట్టి తృప్తిపఱచుటకే యీమాటనువాడును) నింద్యకర్త ములు=నిందింపఁద
 గినపనులు. తవిని=తృప్తి. తెన్ను=నారి. అనపహర్వయితఁ=నంగిలింపరానిదగు.
 చతుః+వేదములు=చతుర్వేదములు=వివర్ణమిఁద, తి, ధలు, చతుర్థంబులు, శ, ష,
 సలు తప్ప తక్కినవర్ణములు పరమగునపుడు లేవంబగు అధికమిందిరి=చదివినది. పుడ్డ
 గృహములు=అటుకాస్త్రములు-తల్లము, వ్యాకరణము, ధర్మము, మిమాంస, వైద్యము,
 జ్యోతిషము. చతుః+పక్షి=చతుష్పక్షి=అరునదివాలుగు. అలవలు మిఁకొంటి=అభ్యాస
 పఱచుకొంటిని. అక్క జపడి=అశ్చర్యపడి-పుణ్య. అక్కజము+పడి. అదికేమఁడు-ఇతఁ
 డు విస్మయపాన్తు. వేయరిలలు రెండువేలనాలుకలుగలవాఁడు. గొప్పవాఁగ్ధిరణిగతవాఁ
 డనియు ఛందశ్శాస్త్రము రచించినవాఁడనియుఁ జెప్పుదురు. చతుః+ముఖుఁడు=చ
 తుర్ముఖుఁడు=బ్రహ్మ. విద్యాధి-పుణ్య. విద్యాకుస్థానమైనవాఁడు. దిగ్దంతులు=దిక్కుల
 యందుండు ఏనుగులు-ఆది, విరావరిము, పుండరీకము, వామనము, కుమాదము, గుప్ర
 తీకము, పార్వభామము, అంజనము, పుష్పదంతము. పరితాపాదియంకరుఁడు=ఎదురుగ
 వాదించువానికి భయముకలుగఁజేయువాఁడు అత్తకొడతీకపులుగ-విష్మని వాణిజ్యము
 నుండి బ్రహ్మదేవుఁడుపుట్టెను. లక్ష్మీఃస్తువుభార్య. కాఁబట్టిబ్రహ్మ లక్ష్మీయొక్కవాడును.
 సరస్వతిబ్రహ్మకుభార్య. గమక లక్ష్మీసరస్వతులు అత్తకొడండ్రు. లక్ష్మీ ధనముకేధిదేవత.
 సరస్వతి విద్యాధిదేవత. ధనవంతుఁడు విద్యావంతుఁడని టయు, విద్యావంతుఁడు ధనవం
 తుఁడగుట లోకములో గుర్తధము. అంగుచే గవుల లక్ష్మీసరస్వతులొకచో నుండ
 రని వర్ణించుదు. కర్ణాకర్ణిగన్=ఒక చెవినుండి నుఱియొక చెవికి, అఁగగా, ఒకవినుండి
 నుఱియొకవికి, ఇట్లు బాహుబాహి, కచాకచి, దండాదండి మొదలవి. ఇడి=ఇచ్చి. వి
 ద్యాధిమలు=చదువేధనముగాఁగఁచారు. స్పర్థలు=పోటీలు. జీయూతి=పాఠములు
 గడపుట. ఎల్లలన్ మాన్య=పాలమేలనుగుఱించి.

పే. 10. పాఠశ్రులు=భేదములు. కేపరి-నానా. సింహము, పొన్నతెట్టు. తేలి
 కె-తేలుశబ్దముకు పక్షివిధక్తి ఏకనివనము. వైద్యభూతున్=విద్యవేళిపు జనులకు.
 కిమక-రూ. కిన్, కింక=కొపము. చంద్రులము=శక్తిపఁదగినవారము. యథారాజాతి
 భాషణ=రాజెటులో జనులట్లు. విశ్వపసి యుగ=నన్నుఁపగినవారు. కూటములు=కూడి
 కలు, చలగాటములు=కల్లయాటలు. పోరాములు=స్నేహములు-ఇదిపోవచ్చుఅను క్రి
 యనుండికి లగివచ్చురేక భావార్థకరూపము. సాములు=వ్యాయామములు. సాము-నానా

శగము. నెయ్యములు-రప్ప. నేమములు. వియ్యములు=వైవాహికసంబంధములు. తన
విశ్వరములు=నిజుసములలో మిక్కిలివశించుచి. చిక్కనాయకములు=చాలకాలమునీర
ముగా నుండునది. చందలములు=మక్కిలికదలుచి. కోడెత్రాచులు అల్లుడయిన
మండున్న త్రాచుపాములవలె. దర్శనీయములు=చూడదగినవి. అంతరంగములు=మన
ములు. విషయములు=విషయ కారణములైవ. పుష్పమునమారంబులు=పుష్పము
వలె గోమలములైనవి. దయాపుష్పములు=దయను నెకెవాసలు. బిట్టలక=కిక్కిమైన
కోపము. పిట్టపిట్టలు=నినివారములు. (రాజసేననుగూర్చి, అదికాళహస్తీశ్వరశతక
ము) లో నుంచినద్యములుగలవు. వానింజదువనగును. దానిలో

౧. కా॥ రాజు మత్తులువారి సేవనక-పాతములు వారిచ్చనం
భోజాక్షి చతురంతయానకుగీ-భూహులారా న్యదా
బిజుత్తు తదపేక్షచాలు పరిత్య-పింకెందిరిక మోక్షుల
క్షీ జాగ్రత్తరదానుమిచ్చు దయతో-అదికాళహస్తీశ్వరా " మె॥

పద్యములు ముఖ్యములు.) అవలంబకుడు=అశ్రయించినవాడు. వాని=లేదు.
కక్కుతీరి=లోభము. భూలోకమారే=భూలోకమునకు. దల్లి. రాజతీము-భావాగ్ర
మందు. " తీకము, తనము, అ మె॥ " పర్యాయములు చేర్చబడును. పాపములు
=పురుషునిచే జేయబడినవి-భగవంతుఁడే జేయబడినవికావదు. పశ్చిమదినువాడు
లు-వశిష్టుడు. కళ్యణుడు, అర్చి, భరద్వాజుడు. విశ్వామిత్రుడు, గౌతముడు,
జమదగ్ని. గోమాంసభక్షకులు=అవుమాంసమును దినువారు. విశ్వసనీయములు=నమ్మ
దగినవి. పరమభాగవతోత్తములు=కృష్ణులై భగవద్భక్తులు-వారు పద్మాద, వారద,
పరాశర, పుండరీక, వ్యాస, అంబరీష, శుక, శాంతి, భీష్మ, దామోదర, రుక్మాంగద, అ
ర్జున, వశిష్ట, విభీషణులు. కలిపభావము=కలియగముక్కి మహిమ. యుగము
లుశాల్మ-కృత, త్రేత, ద్వాపర, కలియుగములు. శత్రుశివీలివారై వికలములగు
ట=నష్టబడినదగుట. ఉత్తరీయము=పైవేసికొనుట. నిజం=జయధా-తుము
వార్ధకము. అభ్యుదయము=కుభములుగట. అశ్వము అవరణీయము=తప్పక చే
యదగినది. పారివిశ్వము=మైనపు-ఇది. " పరవిక " అనుదాని తద్ధితరూపము. శింత
ముడి=కోరినకోరికలనిచ్చెడు దేవముడి.

నాల్గవ ప్రకరణము.

చే 12. అంతః + కోకము = అంతఃకోకము = లోపలి దుఃఖము. బాహ్య + ఉపచారములు = బాహ్యోపచారములు = బయటూడిగములు. వెళ్ళిలుపున, నెల్ల + నెల-కుంధ వృష్టి = కడవలతో గురిపించునట్లు క్షుణ్ణమున, దుఃఖమునంబును = భేదము నెఱుంగునైన మిక్కిలి కాల్పవదినది. కృపారసశీలంబు = దయయు నెడు రసముచేత జల్లఁగాఁ జేయబడినది. ఆత్మలపదనములే = స్నేహితునిమాటలే. చంద్రాకరస్పర్శనంబున = చంద్రుని కిరణములయొక్క తాఁకుడునలన. కిరణము-వానా. చేయి, ఏమఁగుతొండము, కప్పము. కిరణము. ఉచంతిము = చుత్తంతిము. కొలఁ = తక్కువ. కాంక్షితంతరము = మఱియొక కారణము, ఇట్లు గాగ్రీమంతరము మె॥ నది. తుగాగ్రీమము = చెడుగాగ్రీమము, అనఁగా బాగ్రీమనాదులులేనియూ. లేజము = మాడరానికాగి. నిగురు-రూ. నిపురు = కట్టె నివ్వమిఁది భవ్యము. నుమిక్కిరించు = మంచి స్నేహితుఁడవు తెలియుచున్న = వెల్లడిచేయును. చతురంగము-రూ. చదరంగము-రథములు, గజములు, తురగములు, పదాతులు గలది. అన్యోన్య = ఒకఁడొకఁడయొక్క.

చే 13. లోకజ్ఞాదు = ప్రపంచజ్ఞానముగలవాఁడు. వేజదుఁడు = వేదములయొక్క తెలివితేనివాఁడు. కుక్రివీతి-కుక్రిదు రాక్షసులగురువు. ఇరిదు గొప్పవీరికాస్త్రశక్తి, రాజవీరినిఁజెలుపుచు నితఁడొక యుద్ధవిధమున రవియించినాఁడు. ఉత్కంఠము = గొప్పపాత్రము. అమూలకగ్రీముగత = మొదలును-ది తుదఁజకు. పగతురు-రూ. పగలు-వ. వ. పగతుఁడు = శత్రువు. సందియంపడు-వృత్తి. సందియము + పడు-పద్యాదులు పరమానుభ్రతు ప్రథమాదిభక్తి మునిర్లకమునకు వైకల్పముగా లోపమును, కొన్నియొడలఁబూర్ణానుభవరంజనముగలగును. విభ్రీలంగన = బాగ్రీమశ్రేష్ఠుఁడా-సింహ, కాల్పము, నాగ, పులక, వృషభ, కుంజర మె॥ నది శ్రేష్ఠవాచకముల్లు. తెలికారము = తెలియ = స్నేహము. కరతంతము = అరచేతిలోని యువీరికాయ, అనఁగా, స్పృష్టముగా. వికారదుఁడు = మిక్కిలి తెలివినవాఁడు. కోకపూరితము = దుఃఖముతో నిండినది. ఉపశమించును = శాంతివలెను. భరతిభండము-భంతుఁడను ప్రసిద్ధరాజపుత్రముఁడైన లేకము, ఇందియా. ప్రకృతితము = మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైంది-గిను superlative degree, తర comparative degree. కీషములు ఒకఁగుట = వీరియ్యట. తెల్పుటవిడలు = దేవతాస్త్రీలు-వృత్తి. వెల్పు + ఉచివలఁకర్షధారయంబున ఉకారాంతవదములకు

అమృతపరమగునగుడు టుగాగమంబగు. నందనవనము-ఇంద్రలోకమైన శ్వర్గమునందలి
దేవతల యుగాన్వయము. కాశీరము-నానా. కుంభమపువ్వు, మెట్టతామరదుంప.

పే. 14. స్మింతులు=నదులు. కామధేనువు=కమత్తకోకిలనిచ్చెడు గోవు. కల్ప
వృక్షములు-మందారము, పారిజాతము, హరిచందనము, సంతానము, కల్పము. అమరా
పురంబు-ఇంద్రునికిరాజధాని. విషయంబునకున్=తేజమునకు. కీర్తిశేషుడుఅయ్యెన్=
యాశస్సుచూర్తము మిగిల్చినవాడయ్యెను, అనగా చనిపోయెను. పరోక్షమునన్=వెను
కవిరు. సమక్షమున. జెప్పుడువిరు, కనిష్ఠుడు. గద్దెరూ. గద్దియ=సింహాసనము. పిశ్చ
సమాజ్జేష్ఠః=అన్న గాను తిండికి సమానుడు. లోకోక్తి-వృత్తి. లోక + ఉక్తి = జనల
మాట. గారవు=పియమై. ఉక్తి-రూ. ఉనికి-ఉండుధా. కృపంతము. స్వయంభరము
=శ్రీ తనంతటతానే భర్త నువరించువాడు పెండ్లి. పుంర్తిలైన్=కడచెను. మేనిజగి=
శరీరకాంతి. సోయగము=అందము. నలపులు=కోరికలు-నానా. పరిమిగములు. ఎల
నాంగ=యావనముగలయాడుది. పాణిగ్రహణము=చేయనిచెట్టికొనుట, అనగా, పెం
డ్లియాడుట. బోటి=ప్రడుది. అః-ప్ర. అజ్ఞ. నెలతి-రూ. నెలతుఁక=శ్రీ. నెలవు=
స్థానము. తమ్ములు=నెనుకబుట్టినవారు, లేక, తామరపూవులు. వికాసముగలిగి విలసిల్లు
నప్పుడు=సంతోషముఖములుగలిగి పుకావించుచువుడు, లేక, విడిచిపక్కావించునపుడు.
రాజా=పుడమిఁకొడు, లేక, చంక్రిడు. చూపోపమి=చూచి సహింపకుండుట-వృత్తి.
చూపు + ఓపమి. (తమ్ములు ..కురుగు ఈవాక్యములందుఁ జంద్రపరముగను, భూభర్త
పరముగనుగల రెండర్థములను బాగుగా గ్రహించునది.) చెవినిట్లుగట్టుకొనిపోయె=మిక్కి
లి సమాపముననుండి కలహించు.

పే. 15. పారవు=భేదము. దోహదముచేసి=ఎరువుజేసి. దోహదము-నానా
జేరినట్లు. రవులు-రూ. రగులు, రాలు=మంచు. సమిధలు=కట్టెలు. కీలు=ఉపాయము.
వారదెట్టినట్లు=జోటదెట్టినట్లు (వార 'అనునది కాలుపు అనునర్థముతో వాడుదుత్తు
కాని యాచార్యమునకు సత్కరింపఁబ్రయోగముగానరాదు.) వారన్-వాయుకబ్బముయొక్క
సప్తమివీకవచనము. పోష-తత్త్వ పోష=శేషుకై. అదను=సమయము. నిర్ధిలన్=
పెంపొందునట్లు. గాదిలి=పియమైన. గారాము, గారాబము, గారాబు-ఇది సమాచార
ములుగలవి. అలన=శ్రీ. జగల్ మోహనకాంతగు=లోకమును మోహింపఁజేయు నా
కృతిఁ అతియగు. మదనుడు=మన్నుడు. అల్లారిముద్దు=మిక్కిలిమనోజ్ఞము-ఇట్టితే

“అల్లారుబెల్లము.” మక్కువ మెయి = ప్రియతో. కడలేర్వన్ = సంపదగా. మొరకులు = మూర్ఖులు. సంకల్పము = ఎన్నిక. దినది ప్రియతములు = సోదాసోజు పెరిగింపజేయునవి. ఐకకంఠముగన్ = ఒకటే కంఠధ్వనితో. ప్రియము = కారణముతోయేలిగి లోకమునందలరట వ్యాపించినమాట. తాళము వేయుట-తోడబలుకుటయనెట.

శ్లో. 16. ఉగురులన్ = పాణిములను. భ్రాశ్రవాన్మయము = సహోదకప్రేమ. తీరినది అదిగఁ = చనిపోయినది మొదలు. కూళ = కూర్మిడుడు. కడుపుచించిన గాల్లపైబడుకొ-తనముఖ్యబంధువులకు హానిగాని యపకారముగాని చేయదలచిన దాఃఫలితము తానే యనుభవించువచ్చునని చెప్పటకీసామెత మపయోగింతురు. అప్రతిష్ఠ = దుర్భిక్షము. కడుపులోఁబెట్టకొని = మిక్కిలి రహస్యముగానుంచి. వేగఁజాల = పరిరిపించలేన. ఉంట-రూ. ఉండుట-ఉండుదా-భావార్థము. దుర్భిక్షపాలునేయి-చ్చ. దిర్ + యోమ + పాలు + చేయి.

అయిదవప్రకరణము

నరుఁడు = మనుష్యుడు-నానా. అర్జునుఁడు. కూపులు = రాక్షసులు. యామములు = జాతులు. బారవోరులు = వ్యభిచారులు దొంగలును. నికాతరులు-వృత్తి. రాత్రియందొదిరుగువాడు. కాలపురుషుఁడు = కాలమనెడి మగవాఁడు. కొమ్మకొ- కొడికూయట యందగు ధ్వస్తమ కరణము.

శ్లో. 17. తటిపి వెన్నలలు = కొత్త వెన్నలలు. కాలయాపనము = కాలముగడపుట అలక్కాత్ అన్యుతమ్ విమం = జాగుచలన జాళుమంది తప్పించువదార్థము చావును గలిగించు వస్తువును, అనగా, జాగుచలన మంది చెడుగగును. విమన్ + అని = కన్నుని-అను కరణము పరంబగునపుడు అహమాదిగర్భముల మకారమునకు ద్విగ్విము నైతికముగానగును. బాధులు = పండితులు-నానా. వేలాపులు. అర్థ్య = అయ్య. కనులుగిప్పి = మోసముచేసి. గంగిగోవు = పూజ్యమైనయ్యలు. అనివార్తము = అడ్డగింపరానిది. చింతలకాశ్రితదిక్తుఁడు వి = దుఃఖముచేరి గ్రమ్ముకొనఁబడిన మనస్సుగఁజూడె. భావిస్థితి = భవిష్యత్కావత్. తలపోర-తలపోయిదా. కృపంకము. దురపిల్లుట = కోకించుట. భయశో

వివృతము = కలవ్రచేతను దుఃఖముచేతను స్వాధీనతయొక్క అనుభవములకలదియై.
భావ్యతకులతస్యైతియ = కన్నీటిచేత జెవరునట్లు చేతులుకొన కన్నులుగలదియై. అన
లోకింది = చూచి, ఇట్లు ఆలోకించి, విలోకించి మొ॥ నది. అగర్భకీమలకుండముల
యి = కడుపులోఁబడినదిమొదలు సంపదగలవాడనై. అభిమానధనుడనుటయి = స్వ
గౌరవమే విత్తముగాఁగలవాడనై. అవ్వారిగాన్ = అపరిమితముగా. అవ్వారి-యా.
అవాళి.

పే. 18. పట్టెడు-వృత్తిపట్టిలి + ఎడు-పరిమాణార్థకమైనఎడు నర్తకము 'పరం
బగునపుడు సమస్త ప్రాణములకు సంధివిత్తము. దోసిలి, పటిలి మొ॥ కబ్బయలందు వివర్ణ
మునకు లోపమును నిర్ణయముగానగును. లావణ్యవతి = మూర్త్యములలోనుండి కాలింపటి
కాలిగలది. సంప్రాప్త యాచనయై = తటస్థించిన పడుదుఁదనముకలదియై. తుట్టకుదకు-
వృత్తి. తుదకు + తుదకు. పంచకుఁజేరుట = ఆశ్రయించుట. ప్రతిక్రియలు = మామనేతలం.
కర్తవ్యము = చేయఁదగినవని. శయ్యాశ్రయము = పాశ్చాత్యప్రదేశము. శిరపానహించి =
గౌరవముతోనీర్పించి-శిరమునంగములలో నెల్లనుత్తమమైనదియు, దానధరించుటయున
గౌరవముగనవలయునుగనగాన నీయర్థమువచ్చెను. సన్నాహము = ప్రయత్నము.
చేసి-శృతియార్థకమైన యవ్యయము. కలిపయ = కొన్ని. గంభీరభావములు = లోఁతైన
యందేశములు. లోలోపల-వృత్తి. లోపల + లోపల. లేవడ = పైకిదుఃఖపడక-ఈయ ర్థ
మిచ్చింతములందు వాడుకలోనున్నది. కాని యిట్టియర్థమునకు గొప్పకవుల ప్రయోగ
ములుండినటులందోచదు. " బేలుపడు " అన మోసపోవు అను నర్థమందుమాత్రము
ప్రయోగములున్నవి. కత్తివాలు = కత్తి దబ్బ. కత్తివాలువేసిన నెరురులేక-కారీరకాస్త్ర
ప్రకారములజ్జ, భయము, భాగుత్వ మొ॥ విచలగునపుడు మొగమునందలిరక్తము స్ఫా
నము విడిచిపోవుననియుఁ దెల్లఁదనము (Blush) గలుగుననియు నెఱుంగునది. అంత
స్తాపము-వృత్తి. అంతి + తాపము = లోపలివేడిమి. అంతములన్ = మేడలను. తడవులం
బట్టి = చాలకాలమునుండి. వాదిడిచి = నోరుతెరిచి. అమాత్యులు = మంత్రిలు. దండనా
భులు = సేనానాయకులు. నియోగములు = నియోగములు (ఆజ్ఞలు) కలవారు, అనగా,
ఒకరి యాజ్ఞకులోఁబడి యున్నవారములుచేయువాడు-ఇట్టి యున్నవారములు సలుపువా
రు తదముచదివెడు వైదికులనుండి భిన్నవ్యాపారములై యుండుటచే బ్రాహ్మణులలో
నీరెండుతెగలును గలిగినవి.

పే. 19. అభిసంబంధిరి = నటిందిరి, అరసంబులు = రథములు. బోగ్గనము = ధన

గారము. మొదలమచ్చల బొదార్యములు = నిక్కిలిమచ్చలయొక్క. యశశయమును. మొదలమచ్చ-లైత. మచ్చు + మచ్చు. పొమ్మట = వ్యాపించుట. కలంబు = పక్కలు-న. క కలను, కలకు. వైచిత్ర్యము = రంగులేకపోవుట, అనగా, తెల్లఁబోవుట. ఎగ్గుచిరు. లగ్గు అక్కను = కొపము. పవలు-యా. పగలు యశశకాములు = కీర్తిని గోరువారు రంగుపగ = రాజులయొక్క విరోధము.

శ్లో. 20 పాపదులుఅనక = అజ్ఞులనియించక. అనక-అనుభా. వ్యతిరేకక్త్యాధకము. అవియుంట్లు = పగులునట్లు. తొల్లి .. గడతేర్చినకథలు-అశ్వత్థామ ద్రోణుని పుత్రుని ద్రుపదీ సోదరుడైన దృష్టద్యుమ్నుఁడొస్త్రీ సన్యాసముచేసియున్న ద్రోణాచార్యుని గొంతుకఁగొనెను. తండ్రినట్లు ఘోరముగాఁ జంపినందులకును, భీముఁడు దుర్యోధనుని గవాయద్గుఱులో నక్కమముగాఁ దొడలు విటుగఁగొట్టి చంపినందులకును, అశ్వత్థామ మిక్కిలికొప్పించి కేవునిఁగూర్చి తపముఁజేసి, యశనియనుగ్రహమువలన దివ్యమైన ఖడ్గ మొకటి సంపాదించి యదిచేరియూని జయోత్సాహులై హాయిగా నిద్రాసుఖమునుభవించుచున్న పాండవవీరులపై బడి, మొదట తన తండ్రిసంజుపిన దృష్టద్యుమ్నునిఁ జిక్కి వధంబొనరించి, తిరువార కిలిండి మొదలగు పాంచాలురనుజంపి, పిమ్మట ద్రాపదీపుత్రులైన యేవురుపవాదపుత్రులను గరిపొగింబులుగఁజేసెను ఉపపాండవులు-ప్రగివిందుర్చుడు, శ్రుతిసాముఁడు, శతానీకుఁడు, శ్రుతిసేనుఁడు, శ్రుతికీర్తి శస్త్రీకు = బాణము. విమగ్నులు = విసమును, నిష్క్రము. సకశేత్రిముగన్ = భార్యనో. సంతానము-నానా. సంతతి, కల్పవృక్షములలోఁజొకిటి. భూతిబలి = పొగింబులకుఁగానుక. కాస్త్రాధ్యయనము = కాస్త్రములఁజూపుట. సహపాకులు = కూడఁజగవువాగు. వాత్సల్యము = కుమారునియందలి ప్రేమ. జేగు = రాజ్యసమాచారము. నానా ఉదయము, చారుఁడు. ధర్మరాజు = వీరిని నడుపురాజు. రామరాజ్యము-రామునికాలములో దేశము నుభిక్షముగనుండెను. బాల్య మరదాద్యర్థములులేవు. అంగుచే జనులు కడుపులోనివల్ల కదలకుండనుండి నుఖము ననుభవించిరి. గనుక రామరాజ్యము మేలై రాజ్యముని యధిమునవ్వె. ప్రసన్నముఖుఁడు = సంతోషితుల ముఖముగలవాఁడు బెట్టు = పెద్దపులి. హృదయము బెట్టులి-అనగా, మనస్సు పెద్దపులివలె భయంకరమైంది. నోరుగామదిలు, తే నెకుండ-మూలంపుగ నుండెననుట. విషపుంజము = విషములపోగు.

శ్లో. 21. కీటునిండులు = వృద్ధులైనవారిండులు. కృపారసగర్భితములు = దయయుకడుకయుతోనఁగలవి. అపాయనంధృతిము = హానిచేఁజక్కుగా భరింపఁబడినది. ఇయ్యోగం =

నమ్మించు = పరిత్యాగము = చక్కగారక్షించువాడవు. తమ్ముడు = అనుజులకు, లేక, పద్మములకు. రాజు = పుడమి తోడు, లేక, చందుడోడు. ఏ కాకి = ఒంటికి. పులుగులు = పక్షులు. మొక్కలగుమి = నక్షత్రములగుంపు. మొక్కలు = పక్షి. కుక్కములు. నెలకొను = నిలిపివేయు. పృథ్వివృద్ధివృద్ధియొక్క = మిక్కిలి సంతోషించిన మనస్సు కలవాడయ్యెను.

అరవ్యోకరణము

పాదుపుగొండ = ఉదయపర్వతము-తూర్పున సూర్యుడువయించుటకొక పర్వతమును పడమర నన్నమించుటకొక పర్వతమునుగలవని పురాణాదులలో నర్థించుదు. ఇంద్రగ్రీవము = ఇంద్రునిదే. మాణిక్యపురుష-పుత్ర మాణిక్యము + అరుగు-కర్త ధారయించు మునిర్దానపదములకు బుద్ధులగు. ఉకారాంతపదములకు అద్భుతమగువపుడు. యుగాగమంబగు.

శ్లో. ౧౧. ఈశ్వరమహిమ అతిశయములు = భగవంతుని గొప్పప్రభావములు. అనానదక = తుదియనెడ. జాగరణ = రాత్రిమేలుకొనియుండుట-వికృ. జాగరణ. కాల్పకృత్యములు = వివిధ కాలములందు జేయవలసినపనులు. చంద్రధావనాదులు. సంపర్కము = చేరిక. అనుష్ఠానములు = ఆచారములు. నిర్వర్తింపక = నెఱవేర్చక. దోషప్రపహరణము = దోషములను బోగొట్టునది. పృథ్విశ్రుతము = పాపపరిహారముచేసెడు కర్మము. అఘమర్దనస్థానము = పుష్పసాపములను బోగొట్టెడు మంత్రముతోఁగూడిన స్నానము. ఆర్చ్యప్రదానము = చేతులకొఱకై నిరుపదిలుట. ఇసుకతోలింగముజేసి-పూర్వము మైరాయుడు. శివలింగమును బ్రతిష్ఠించుటవలన హనుమంతుని లింగముఁజెచ్చుటకై కాశికబంధనంబు. ఏర్పడి. మహార్తమునకు లింగముతేలవనందున నీరయిసుకతోలింగముజేసి సాపకముజేసెనంట. అప్పటినుండియునీరీతి నిసుకతోఁగాని తేక, బంకముంటోఁగాని శివలింగమునుజేసి దానిఁ బ్రతిష్ఠింపవచ్చుచుట వాడుకలోనికవచ్చినట్లుతోఁచుచున్నది. పాత్థినమునుజేసికొని = మన్ననతోఁజేయబడిన లింగమునకుఁబూజచేసి. కాకుమారుడు = రాచపడుచువాడు. అపస్తాభేదము = స్థితియొక్క మార్పు. విడియాకులు

=విడిచియుండుటలు, లేక, తెగతెంపులు-ఒకగొప్పకవి " ఒడియేకులు " అనవాడియు వాడు. అతని యభిప్రాయమునుబట్టి " స్వర్గమునకుఁబోయిన నొడియేకులేనా " యన " కులొకములొకఁడైనప్పు డేకబ్రాదుకుకొనుట మొదలగు నీచపుఁబనులచేయుట తటస్థింపవచ్చునుగాని, సమస్తసౌఖ్యముల కాలవాలమైన స్వర్గమునకేగి వా యొడిలో "నేకులేనా " యని, ఇచ్చట-స్వర్గమునంటి సౌఖ్యమైన స్థలమునకుఁబోయినప్పటికీ విడుదలలు తెగతెంపులేనా-యని యర్థము. బహిష్కరింపఁబడిన=వెలిచేయఁబడిన. సాయము-పెట్టి, సాహాయము.

శ్లో. 23. నట్లునుట్లు=మర్త్యపుణ్యదీక్షము-కష్టములుగడుము=కష్టములు పొందు. గోరుచుట్లుపైగోకిటిసోలు=కష్టముమీఁద మఱియొకకష్టమువచ్చుట. వెతలు-తత్త్వి. క్షిధలు. కామకోధాదుల-కామము, కోపము, లోభము, మోహము, మదము, మోహము-మీనికి నరిపెద్దప్పుడులనిపేగు. మఱీరంబి=గుడినె. తనివి=స్తిప్తి-యా. తస్యి. తేకు. మీరిన=స్వశక్తి నతిక్రమించు. ఎగు=కీడు-దురు. లగు. వెండియొ=పిచ్చుట. బారి=బాధ. కొలుచిచేగని తలగోకికొనుట=స్వయముగా వాశనముఁదెచ్చుకొనుట. బెత్తెను-పుష్ప. బెత్తిలి+ఎఁడు. దేవయాత్య=శరీరమును గడపుట, అనఁగా, కాలముగడుపుట. తెప్ప=తొడుటకుపయోగించెడు కొయ్య. పొడమఁదగి=త్రుట్టఁదగిన. చార్వాపర్యంబులు=వెనుకముందులు. పురుషార్థము=పురుషప్రయోజనము-అవివాలగు. ధర్మము, అర్థము, కామము, మోక్షము. కృపాఅగ్రహరై=వెలువేటినకొరింపఁగలవాఁడనై.

శ్లో. 24. గండ్రిగొడ్డలి=పెద్దగొడ్డలి. మాఁకటిచేళ్ళతో=ప్రధానమైనచేళ్ళతో తళ రక్తమునన్=అనెత్తుదుచేరి. తర్పణము=తృప్తి. స్వీకరించిన=తృప్తికొనిన. ఇరువది యొక్కమారు...పరకురాముఁడట్లు-పరకురాముఁడు జనుదగ్గి కొడుకు. కార్తవీర్యార్జునుఁడు జనుదగ్గి యొక్క మోముధేనువు నెత్తుకొనిపోయెను. దానకోపించి పరకురాముఁడు కార్తవీర్యుని జంపెను. పిచ్చుట కార్తవీర్యునికొడుకులు జనుదగ్గిని నిధింపిరి. జనుదగ్గి నిధింపఁబడుటనివి యతనిభార్య లేదుక యిరువదియొక్కమారులుగ గుండెబాచుకొని యెచ్చెను. పరకురాముఁడు జనహాసనకోపమున కార్తవీర్య నూతుల తగులంతిసి తల్లి ముయ్యెడుకూరులు తొమ్మిదిమీద బాచుకొని యెచ్చెనందులకు ముయ్యెడుసారులు త్రొక్కిములపై దండెల్లి గర్భములోనున్న పిండములయితముగా నందఱనుజంపి, యా పథమువలనఁబాతిన రక్తముతోఁ బ్రేవతలకుఁ దర్పణములిచ్చి కొంకారినికొనేసి కొనెను. అంతరాములు=అడ్డంకులు. మున్నటికి-పుట్ట. మూడు+మాటికి. విలంబ

ము = దోహ, శేక్, సంశయము. ముహూర్తము = రెండుగడియల కాలము. కృషి = ప్రియ
త్వము. అమృతముగన్ = తిరుగులేదిగ. శుభప్రసాదముగ = మేలుగుగ లిగించుదిగ.
జేష్ఠువ్వు = మోసముచేయు. పొందుపి = ముఖగుపడి నిట్లుకొనియుండి. పోతు
టిగ-వ్వు. పోతు + ఈగ = మగయీగ. కాలచారణము = జూను.

పదనామకరణము.

పే. 25. అద్వైత-వ్వు. అ + పీటన్ = అపట్టణమందు. ఆద్యలు = పెద్దలు. నిరుప
మానవైభవములు = సాటి లేనిభోగములు. శంకరుడు = శివుడు-వ్వు. సుఖమును లుగజే
యవఁడు. దింబరుడు-వ్వు. దిక్ + అంబరుడు = ఆకాశమేబట్టగాఁగలవాఁడు, అ
వఁగా, బట్టలేనివాఁడు. శివుడు సర్వసంగపరిత్యాగయు జీవేంద్రియముడుగనుక య
తనికి బట్టలేను. భిక్షుటనము = బిచ్చమెత్తుట. మాససిచ్చత్రైపాత్రిగఁజేసికొని-శివునివా
హసముయమున బ్రహ్మముక యపరాధముసలపఁగా శివుడుచూచి కొపించి వానియొను
తలలలో నొకదాని నతీక్షను. ఈబ్రహ్మచర్యాసాపంఘము బోగొట్టుకొనుటకు బ్ర
హ్మపాలమును బాత్రిగఁజేసికొనవలసివచ్చెను. అలితో = భార్యతో. విదేశములపాలై
= పరదేశములందుఁదిగువాఁడై నిలయుమై = స్థానమై. ఎన్నో = గణన = చేరు. మేమిచ్చ
లక = గోమాంసభక్షకులై సమస్తాచారములనువదిలి యన్యక్తముగా నుటలాడుచు వర్తిం
చువారలను. ప్రోక్షించి = నిలపి. ఏకధర్మముగన్ = ఒకగొడుగుక్రింద, అనఁగా
ఒక్కపరిపాలనక్రింద. అచంద్రితాఽలర్కముగన్ = చంద్రితా, నక్షత్రములు, సూ
ర్యుడునున్నారెఱుగు. శకము = ఒకరిపరిపాలనతో, జీవి సంసర్తనము. వెన్వెగ-శక్తి. తె
ల + శగ = నిందుకొనము. మంజులతవంతఅల్ల = మనోహరమైన సంగోషముచేయు. ఓట
లాడు = తేలు (ఓట = జుక్కి) దానయమునందు (తే) కేసించుటకై యుపయోగించున
ట్టి శబ్దము.) వలపు = మోహము. గురుడు = నానా. లెంద్రి, ఉపాధ్యాయుడు, బ్రహ్
మతి. నాటకరాజము = దృశ్యప్రబంధములలో శ్రేష్ఠమైనది. విమతి = గొప్పవాగ్ధ్వ. ఆభి
జ్ఞానకాకుంఠలము-ఇందలి కిధాసంగ్రహము-విశ్వామిత్రునకును మేకనకును శివంఠలము
నుఁగూఁతురువృత్తెను. అమెను శమంతములు పెంచుటచే శమంతలముని పేరువట్టిరి. ఆ

మెత్తించగలదులచే ? సన్నిపంబుడి యొకకొలనియొద్దన నుంచబడగా, కబ్బుడను టుపిమంచి యామెనుదీసివెంచెను. ఆమెపెరిగి యాననగియొయుండగా, వాస్తీనా పురాధీశుడైన నువ్వంతుడు శేటకై యామెయొందుననునకువచ్చెను. ఆయనయొ కతులకీశ్యన్యమోహముకలుగగా వారు గాంధ్యంధి వివాహమాడిరి. కారలకు భర తుడను పుత్రుడుగూర్చి, శకుంతల వివాహంధరముచాలకాలము కబ్బుంట్ల నేయుం డి పిచ్చుట తంకి సునుమిమిద భర్తనద్రకుజోయెను. తండ్రి కూతునర్తవారింటికీ బంపునపుడుపడి భేదము నాటకముజ్జోజగ్గగా వర్ణింపబడెను) భర్త మొదటనామె ను దన పట్టనగొప్పిగాఁ గైకొనక బాగుగాకోధింపి, పిచ్చుట నాకాశవాణివాక్యములు విని యామెజీకొని కుమారుని యుపరాజునగా నొనరించెను. అటునాడే కారపుల కు మూలపురుషుడు, కారీదాను-ఇరిఁడు విక్రీమార్కుని కాలములోనన్నకని. ఇరఁ డు కాలియనుగ్రహముచే గరిర్యముచే నుంచుండిటుల వదంగిగలదు. విక్రీమార్కునా స్థాననుందలి ననిరత్నములలో నిరిఁదొకఁడు. ఇరఁడు నుంచియుపమానము లుపయో గించుటకుఁ బ్రసీధి. ఇరఁడు కాకుంతలము, మాళవికాగ్ని మిత్రము, విక్రీమార్కయ మును నాటకములను రచియించెను. పాణిని-సంస్కృతవాక్యకరణకర్త. సరస్వతీదేశమున జన్మించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇరఁడులేసిన వ్యాకరణము సంస్కృతభాషకాధారము. పఠంజలి ఇరఁడు పాణినిప్రాసినవ్యాకరణమునకు భాష్యముప్రాసెను. ఇరఁడు యోగ కాస్త్రప్రసక్తుడు. ఇరవి నాదికేషు యవతారననియుఁ జెప్పెదరు. ఇరఁడెనిమిదవ శతాబ్దమువాడని తోచుచున్నది. భాష్యము=నూర్తివాక్యజ్ఞానగ్రంథము. పూరించి= పూర్తిఁజేసి. గీర్వాణ=దీపభాష. వార్తికములక్ = చెప్పఁదగినవి, నెప్పదగినవి, చెడ్డవిను నుపధములను స్పష్టముగాఁ దెలుపు గ్రంథము. పరరుచి-ఇరవికిమతీయోక్తగు కాతాన్య యనుడు. ఇరిఁదొకటుపి. ఇరిఁడు పఠంజలికిఁదలుకాక రెండువందలయేండ్ల కాలమున నుండెనని చెప్పెను. ఈశ్వరులవాడే మతీయోక్తమునికలఁడందును. అరఁడు విక్రీమా ర్కునియన్నయట. పాశ్చాత్యభాషకు వ్యాకరణముచేసెనట. పారము=పిడ్డు.

చే 26 వివాహమిహిరుడు-23 శ్రీమృదు. ఇరఁడు 1400 సంవత్సరములకు నుండుండిట్లు తెలియచెప్పెనున్నది. ఇరఁడు గ్రహణములు చంగ్రినివృద్ధి క్షీణతలును దెలుపునట్టి బృహస్పతిహితయను మతీయోగగ్రంథమునూడ రచియించెను. విక్రీమార్కు ని యాస్థాననుందలి ననిరత్నములలో నిరిఁదొకఁడు (విక్రీమార్కుని యాస్థానపండిత రత్నములు-ధ్వంశిరి, క్షుపఃకుడు, అనుకసిఁహుడు, శంకుపు, చేతాకుడు, భట్టి,

భూటకర్తయడడు, కాలివాను, వరాహమిహరుడు) సంస్కృతపదపారిభాషము=గీర్వాణ
 భూమిలకుఁగల్గవృక్షముమంటిది. మృతజీవుడు=చచ్చియు బ్రతికియున్నవాడు. ఆ
 ముంపిఁజూడు=విక్రియార్థమైనదనునర్థములలో నొకఁడట. ఇతఁడు జైనిశం
 డితుడు. తక్షకుడు=ఇతఁడు కన్యకాదుకు. సర్వము. ఇతఁడే పరిశుక్తుఁడనట చం
 పెను. తక్షకుఁడనేసేవధవ్యంకరి-పరిశుక్తు శ్రమికునిమూలములే సర్వగండముచేజమ్ము
 నట్లు శపింపఁబడి ననుద్యునుధ్యమందోక గృహము నిర్మించుకొని పాత్రాపనిష్ఠుడై
 శుమని. అన భాగవతకథనువినుచుండెను. తక్షకుడు రాజానుగటచుటకై వచ్చుచుండె
 ను ధ్వంసరియను నేవనైర్ముడు పరిశుక్తునకు వైద్యముచేయుటకై వచ్చుచుండెను.
 ఇద్దఱును కాలిలోఁదారనిల్లిరి. ఎందులకొక్కడికి వెళ్ళుచున్నావని యుండొనలం ప్రి
 త్తింబుకొనిరి. ధ్వంసరిపరిశుక్తునకు వైద్యము చేయునని తక్షకుడెఱిగి వానిసా
 మర్థముఁ జేరితీ పఁగోరి, యొకపువ్వుపలసహిమైనచెట్టును గఱచి దానిని భస్మముఁజే
 ని ధ్వంసరిని వర్తించి బ్రతికింపునునెను. అసాధారణవైద్యప్రజ్ఞగల ధవ్యంకరి యావృ
 త్తము ల్లిబ్రుగించెనట. తక్షకుడు ధవ్యంకరిలంచుచ్చి వెనుకఁబంపిననెనట.
 భస్మపటలము=బూడిదపోపు, మఘాషితరత్నకవళి=మంచిమూలలను మణులవరుస. భ
 ర్తృవారి ఇతఁడు చంద్రశర్మయను బ్రాహ్మణునికొడుకు. చంద్ర శర్మ బ్రహ్మ త్రితియ
 వైశ్య కూడ్ర బాతును నాలుగింటను నలుపురుకన్యకలను బెట్టియాడి బ్రాహ్మణ స్త్రీ
 యొను వారు. తక్షకుఁడయి స్త్రీయందు విక్రయార్థమని వైశ్యస్త్రీయందు భట్టిని కూడ్ర
 విరితముఁ జేసెనట. ఇతఁడు కాలివాహనుని పుట్టుకకుయందు నూటముప్పది
 యైవే డ్ల యందు ఉజ్జయిని నేలించెను. ఇతఁడు మఘాషిత రత్నావళియనుగ్రామముగాక
 కాశ్యపుని మను శ్రాద్ధగ్రామమును, రాహులకావ్యమును రచించెను. చిన్నప్పటి
 నుండియు మొగులు తపస్వరులు మొ॥ వారు నేవచేయుటయన నీతినికై బ్రతిమొందు.
 ఇహిగాజ్యకాలముననొక పేదబాపఁడు భువనేశ్వరును దేవునుపాసింపి ముసలితన
 మును చావును రాకుండజేయునట్టి పండ్లొటిసంపాదించెను. కాని తాను దరిద్రుఁడు
 ను విరిగియునాటచే దానిని రాజునకొసఁగెను. రాజుతంప్రియురాలైన యనంగనేర
 కిచ్చెను ఆమె తనకుఁబ్రియుండైన గుజ్జువువాకిచ్చెను. వాఁడొకదానికి దానినిచ్చెను.
 అది తింటుంట్టెండైన గొల్ల వానికిని, అగొల్లవాడు తికింపుకాలకు పేదయైతెడుదానికిని
 నిచ్చెనట. అది పేదతోనిండియున్న గంపలోఁబైస నిండుపెట్టుకుని యింటికిఁబోవు
 చుండినట. అప్పుడురాజు పిఠారునెక్కుమనిదికిని యందలినిజఁజూడఁగనుఁగొని స్త్రీలెంత
 క్రియముఁజూపినను నచ్చుఁదగని నిశ్చయించి సంగారముండు విరక్తిఁగఁగి యాపండు

ను విక్రీయమునకుఁబెట్టి తాను తపోవనమునకుఁబోయి నుభూషిత రత్నాలను సేవనమునకుఁబెట్టి యును. కోవిదులు = మిక్కిలి తెలిసినవారు. వృందయంగతులు = మనమునకుఁ బ్రేమి. జ్యోతిఃస్ఫులతే .. దీవగరమే అత్యంత శ్రేణులు, సనుభూరిత్రాలు మొ॥ నవి గ్రీవః చీ లను పట్టణమునందే లెక్క పెట్టుట అంగీయదిభూగోళకాస్త్రముల కలహాస్త్రాట్టులు మన యిందేయాలాని జ్యోతిఃస్ఫులం ఉజ్జయిని నేగ జితము అందు మధ్యస్థానముగ (సినిమానిగి- తిలకము-వావా. శ్రీమము, ఒక చెట్టు. పుట భేదనమే = పట్టణమే. మేఘసంజగము-నిది 120 శ్లోకముల కావ్యము. బకయత్నండు తన ప్రభువైన బకేరునకోయింపరాధమునేయి- గాఁగుచేరుడు వాని నేడాదిభార్యను విడిచి రామగిరియను పర్వతముమీఁదనుండు నట్లు శిక్షివిధించెను. అతఁడా పర్వతముమీఁద నరికట్టుముతోఁ గాలక్షేపము చేయుచు వెనుమిది నెలలుగడపెను. అప్పుడా పాదమాసమందొక వాఁడు దట్టమైన మేఘములకనఁ బడుగా నరిఁడు భార్యకై యున్నాదావస్థలోనుండి మేఘములంక దిగి ,, ఓమేఘరాజ మా ! నీవుకు చేరుచి రాజభాగ్యమైన యలకాపురికిఁబోయి వాభార్యతో నాల్గుమాసముల లో వెచ్చుచున్నావని చెప్పిరిచ్చు "ని సందేశముంబంపెను. మేఘములశృంగేతరు. అచచ్చు టలో నలకాపురికిదారియు, నచ్చలించితలు. భార్యయొక్క యనస్థలు మొ॥ నవి చిక్కి- గాఁగని నిర్బందివాఁడు. ఇందలిపురపర్వతమే యుజ్జయినీపురినునుజూచి వాని ముంబడిన దఁట. రాజశేఖరుండు-వావా. రాజులగోశ్రీమండు, శివుండు సార్థక వాకునేయిండు = అర్థముతో (నూడిన పేరుగలవాఁడు. అతిశయోక్తి-సంబంధములేకపోయినను సంబంధ మున్నట్లు చెప్పట. ఇదియొక యలంకారము. అస్త్రేశ్వరముల-అణిను, మగిను, గరిను, లఘును, పాప్రి, పాప్రికామ్యము, ఈశ్వరము, వెశిత్వము. మహేశ్వరుండు=శివుండు-ఇ తనికి మేనంధియు విభూతియే. విభూతియైన యైశ్వర్యము. కవిసమయము = కవులయాచారము. గర్జనంబులు-మేఘములధ్వనులు. ఘనుండు-సావా. మేఘుండు, గొప్పవాఁడు భూవిష్ణుత్తులన్ = బంగారువాసలను, లేక (మేఘపరమైశ్వరుడు) గొప్పవాసలను. విరసనము = తిరిస్కారము. అభీగమ్యుండు = పొందఁదగినవాఁడు. మందారము-కోరినకోరికలనిచ్చు ఁ కల్పవృక్షము. సాగరుండు=సముద్రుండు. సరిస్పదము=పాము.

పే. 27. కృపామిత్రములు = దయతో (నూడినవి ప్రోజనంబులు = పట్టణపు బతులు. కో సల-పత్రిస్తరిత్రచెడే. గోనముదంఠి = గణములకుం. ఓంపఁ-పుణి. జాయ + పని. పరస్పర ఆనురాగత్ర = ఒండొరుల ప్రేమయొక్క. కునలములందవన్గ నుండు = భూమి కి నానందమును సృష్టి చేయువాఁడు. రమకుమారుడు = లక్ష్మీకాదుడు, మన్మథుండు. ప

కొప్పుడు-పుట్ట. కాంతినిగలగజేయువాడు, మాడ్చుడు. మదర్మకురై=మంత్రి
యాత్రగజాడై, లేక, మందలెరివిగలవాడై. ప్రతిహా=ద్వారపాలకుడు-ఇది రెండు
లింగములందు మహా-గింపబడుచు. కోహారు=నమస్కారము. కేసరి-నానా. సి.నా
ము, గుట్టము, బొగ్గ చట్టు మొదల=అజ్ఞ. సచివున్=మంత్రిని. కురుగటకన్=సమీ
పమునను (ప్రధను-కలగలి) క న్నెట్ట=మాటోపమి. మనఃప్రసాదకరము=మనస్సునకు
మిక్కిలి సంతోషముగలగజేయునది.

శ్లో. 28. ఒడలు-విశ్లేషించనము. కృగ్గున్నుడు=చేసినమేలునుచువాడు. చె
డఁట=కల్పిండు-ఇదిపదావిశేషముగానే గొప్పకవులచే వాడబడుచుండెను. అ
త్కిప్పుములగు=మేలైనవగు. పూర్వసందితములగు=మునుపు సంపాదించినవగు. నె
య్యారసన్=స్నేహితులకు. గంపెడు-పుట్ట. గంప+ఎడు. బలగము=పరిజనము. ని
మ్మొద్దండనై-పుట్ట. నిర్ + ప్రణ్యండను+వి. ములుగు మన్నా=సంతాపించుమన్నది.
బొగ్గచుట్టము=పాపవిహారార్థము చేసెడు కర్తము. కృపలంతిరంగిరములు అగు=ద
యానో-గూడిన వ్యాధులుములగలరియగు. అనాగలఅనలోకనములన్=దగంటిమాపు
లను. మగునాత్మలగుడు=మందిగుణముల నెడి మణులకు స్థానమైనవాడు. మనుజేం
డుని-పుట్ట. మనజ+ఇంగుని=రాజయొక్క. పాదయోగము=పదములబంట్.

శ్లో. 29. వెన్ను-వర్ణ వెలు+విగ=విందుగుణము. కన్ద=వన్నజంట్. తొ
లుంగనో=బాలెనో. ఉత్తరీయంచలంబున్=వైబట్ట రెండు. గాటంబు-రెన్న. గాధం
బు. పఠకాడు=పోటిచే నువాడు. ప్రశివలు=ప్రజ్ఞులు. దండులు=కిక్కిరించు
వారు. విహరంబుదిక్కి=గుణముమాని. మహాప్రసంపదిరిలుడు=విప్లవంతోషము
తో నిండినవాడు. పునఃప్రజామంబు=రిరిగి సాగిలబడి మోక్కుట. విక్రము=వీకే
కొనము.

శ్లో. 30. రాజువారులు=మధ్యవర్తులు. అన్యోమ-విత్త. మార్గము. కార్యంబు
గెనకుడ-ప్రధమించ క, చ, ట, ర, పలకు గ, స, డ, ద, వలగు. సకలకాపరితూ
ణ్ణుడు=అన్నివిధములనుగొని నింకనాడగు. పోక-పోవుదా. కృపాము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

వరాజమును = టటమి.

పే. 21 వాలినిల్లి = పాలపముద్రము. సరస్వతి-బీష్టభార్య విశ్వకణిశః. బృహస్పతి-బ్రహ్మవారపుత్రులలో నొకఁడు. దేవతలకునుకువు. గొప్పబుద్ధిమంతుఁడు. శుద్ధపతీమన్నకుండై = స్త్రీలకు మదమనిపింపినాఁడై. శ్రీరజనందితానాణి = శ్రీయంపిన వాఁడఁ గొరికిఁడోర్చుడు దేవమణిపింటివాఁడు. జన్మకారణమును. వానిని చూచిన నొప్పుచు-నింకమువకు గారవము, తిల్లివండుకొనుయశము, పక్షినిజనులకు నానందింబు వనిట. ఇదికొలాలంకారము. మగటిమ = కేంద్రము. సక్కులప్రసూనిల = ముట్టకు మండుంబుట్టుట. ఎల నాఁగ = యావన స్త్రీ. చిత్తరువులన్ = పటముననుకూలని యావము లడు. వాఙ్మంగము = మిక్కిలియాపక్తి.

పే. 22. ముక్కానిన్ తేటి = వాపశ్రియములగు జనునుగాంచి ముక్కాక-శ్రోతి. మూడు + కా = అది అభ్యాసము, అదిభౌతికము, అదిదైవికములు. మేనంటు పంటి = నుండాప్రభవశెన్న భద్రాగారి జను = శుభకార్యముల వంతుల బ్రహ్మచారము నకు దుఃఖ్యమైన మేలిమేలుగు-వీరులు భద్ర, మంద, నృకయని మూడుజాతు లు. కళ్యాణనిధి = శుభలక్షణములకు స్థామైనది.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

కూపస్త మందూకము = నూరిలోనికప్ప. దుర్లమము = తొరరానిది కప్పప్రము గక = మిక్కిలి తేటగ.

పే. 23 నీడొని = పోయిన చైనని తెవ్వగొనిపిడిచి. నెన్నిక్కునున్ = స్త్రీలి చిత్రములను. అమాంశ్యము = మోస మెఱుంగకపోవుట. వెంగలితఁబలు = ముఁగ్గవ్రము-భిషి = నుం దెమ్మలుపిములై = నిర్గమములైన. జనపదంబులన్ = గానినములును. రాక కట్టుకొ. స్పందంశిమ (రాక = పూర్ణినివాటివెన్నెని) మేఘనానానాడు-నానా. ఇం గుండడు. శౌభంబు-శ్రద్ధ. మున్నముతోగట్టఁబడినది = మేడ నూశింపులు-నూశివలేకత కాదు. సందేశార్థములు = వార్తలుపదిపఱుతులు. పుత్రైందిరి = పంపిరి. జనుండుడు. కాకా. ఇందిరికొడుకు. పిచ్చాభి = బుద్ధివేపుకొనుకొ-రన్నపేమఁడు. బొద్దుడుగాన గట్టు పలికెను.

పే. 24 అరదము = తన్ను కథము. భీమరాజు = మమంతిరంద్ర. కదగ్గు = ఇప్పటి

వీరార్యుడగు జేశములు నిషధరాజు=నలుడు. — నిషధవింధ్యపర్వతసమీపమున భయో
 ప్పినశీతము=ఋతుజేశము. చుట్టంపుటదనలు—వృక్ష. చుట్టము+అంచలు—నలుఁ
 డొకనాడుతన ప్రసుదానిములో విహించుచుండ మాంసవిండొ టి యుత్తనింకన్పట్టె
 ను. అతడువానినిచరియితిని వానిలోనొక్కదాని బట్టుకొనియెను. అదితనకురాజసా
 యముచేయునని నిలఁచి. ఓరాజునొమ్మవిడువుము. నీకుబతుకపకారముగ నొకచక్క
 వికారమునీకొడఁగూర్చెను. అనినెప్పురానినివలఁడువిడిచివుచ్చెను. ముద్దులు...పలుకు
 లు—అనుచదముయింగివద్దకుఁబోయినామె చేబట్టుండి. ఓకాంతా? నేను నలునిమాతను.
 నలుఁడు రూపగుణవైధి ములాపమానుఁడు. నీవునాచిర వైబపు. అతడుపుకపరత్నము.
 మీయిద్దఱు సమాగమంబనొక్కోభాకరముగి. నీవుఁజుంకుఁబేర్చితో—జేవిన్దెనఁగకపిస
 యుజ్వలయాపకాంశిభవ. పత్తిసౌభాగ్యబాగ్యాభి-బాధి భద్ర. అక్షబాంకులవికృతం
 బులగునె, ని పలికెను. వలపు-నావా. కొకకప్రేమ,పరిమళము. పువ్వులుకానమాళామాళికి
 క=మన్మధునికొర్యమునకు. పువ్వులుకాఁడు—పువ్వుపువ్వులు విల్లునందుఁగలవాడు,అవిఅ
 రవిందము,ఆకాశము, చూతిము, ననుమిళి,నీలొత్తలము పువ్వుటీరము—వృక్ష. పువ్వు
 + తారము=పువ్వుపావరిల్లు. పెజ్జ—ప్రకృత్యుక్త=పాన్పు. రెలు—వీ.ప రెలు. జు
 కేలి= నీటిచుందలియాట. భారతియ—వృక్ష. భరతవంశపురాజు=చరిత్ర. సన్నదితుఁడు
 =మిక్కిలిసంతోషమును బొందివాఁడు. నాయాపిఁ=వాకుసమర్థతగల. పరోపకారా
 ర్థమేషదత్త శరీరమ్=ఇతరులకు పకారముచేయుటకొఱకే యిదేనామ(క్షయఁబడెను)
 పే. 36 నిరుపేద=మిక్కిలిచీర. పథ్యపాపంబులకై=హితవై నవానికొఱకు, త్రాగు
 వానికొఱకు. పరివేష్టించి=మట్టుకొని. చేసి—తృతీయార్థమైనయ్యాయము. సమేయము
 =మాడుకొనినది దారుఢ్యము=బలము. కునుకు=నిద్ర. సన్నిపాము—చిక్క. జన్మి=వా
 రిచిత్త శ్రేష్ఠములనెడు త్రివాడుఁబదోషము చేగలిగినమాహాకోగము.

పదియవ ప్రకరణము.

పే. 36 జగన్మోహనా కారకుక=లోకములను మోహింపఁజేయువాక్మిగలవానికి
 మధ్యను లోకము=భూలోకము—స్వర్గ,మర్త్య, పాతాళములలో మధ్యలోకమునట
 అను పాపము=కుందుతోఁ గూడఁజేర్చి పుచ్చుకొనెనెనుపు.

పే. 37 కల్పలత—దానిచేగు. కల్పవృక్షపుఁగిఁగమునియర్థము. వైనిర్వర్ణము=చంగు
 కూటియుంట. ముకరందము=లేనై. ఇంపువదన=చంద్రుని పంటిమోము గలనూఁదొని.

పే. 38 పలుపదనములు=అనేకపదములు.

పను నుకొండవ్రకరణము.

కన్పూరి మజరి = కన్పూరియుల గుర్తి. మంజరి — నానా. పూగుర్తి, పూవిశ కొప్పు, పెద్దము
తైము. మెరుకు — రూ. మెరుకు = అన్నము యొక్క కణము. మూయిపు — మూయి,
దా. పిల్ల. రేకార్థ కనుధ్యమపురు మైకించుము. అవ్యవస్థితి ముగాన్ = వ్యవధానము తేసిదిగా.
పెదగాడ్పులు = పేడిగాలులు. పెద — నానా. గార్చె శ్రమము. వ్యావహారికము = మనస్సు
వగుబాణమువంటిది.

పే, 39. దరివారము = దగ్గరవారము. నాడుగొలె = అదినము మొదలు. జట్టబయలు
— పుష్ప. బయలు + బయలు. అవస్థాంతరము = మఱియొక స్థితి. విమంసకు — విరుద్ధమై
నొబ్బుకొనిది. నట్టునట్టులు = రహస్యప్రబ్రదేశములు. చక్కరబోడి = పంచదార కలిపి
బోజు మయినయోగుడు. పెండ్లికత్తియలు = స్త్రీ హితురాండు.

పే 40. దుర్గమంబులు అగుతావులు = ప్రశంసించరాని చోటులు. అతమట = చింత.
అతవుడు = రూ. నావుడు, అనడు. ఇవిఅనుభావుయొక్క అంతరిరార్థకరూపము
లు, కేవావల్లిక = తిలగవంటికరీరము. అన్నవారు = అడించువారు. అర్చు — అడుభా: ప్రి
రచార్థకరూపము. తీర్చువారు = చక్క. కేయవారు. వేసికొలు = వేసికొనుట. అగుడు =
కాగ — అగుభా. అంతరిరార్థకము. బాణ = కేర్పరి ఎలల. స్వంబు = నిండుయోవనము.
నివ్వటిల్లు = అతిశయించు, చల్లకవచ్చిమురిదా మెడయేన్ — అనెగా. 2 హిరంగమైనవ
నికవచ్చివిషయమును మరుగుపరచ వేల. కలూడురూ. కలడు, కలవాడు. రాజహంసము =
శ్రేష్ఠముయినరాజమూతుడు. లేక, ఎట్టవిముక్తుకాళ్ళుగలహంస. హంసములు మూడు
విధములు — (1) రాజహంస (2) మల్లి కాక్షము. = ముసినముక్కు కాళ్ళుగల తెల్ల హంసి
(3) భార్తర్యామ = చల్లనిముక్కు కాళ్ళుగలహంస. మూసమర' పరము = ముకన్నసేడు
శ్రేష్ఠమునకొలను. లేక, బిడిత్తులో (అమావసపరము). (అడిబెడ్ పరమునకొలనుల
చాలగనుండు వని చెప్పుదురు.) బింబము — నానా; మంబలము, దొంపవండు. పెద్దక
ము. — పుష్ప. కల + మనము = అరివితోడిది — ఎమామెలు చేరి, తోడి. పలవ, లకు ఇర్పి
బగు. మూకుబోలిక తెరగ = ముసుకొచ్చిరి. అనంబలములు = ముఖ్య స్త్రీ హితు
రాండు.

పే, 41. దక్కవ దుక్కు — పుష్ప. దుక్కుని + అయ్య = చక్కనివాడు. తెక్కులాది =

యోగవాసుల సుకలగలుగు చేష్టలుగలశ్రీ. (టక్కు=మోసము.) విద్వత్—భక్తి. వి
ద్య. విద్వత్=స్నేహితురాలు, లే, స్నేహితుడు.—ఇది శ్రీ పులింగమలందును
నువయోగినిన బడుట. ముఖ్యపాదము=చిత్తము. ముఖ్యగ్రామ కన్య=మంచి రాచక
న్య. విధూనయోగ=చింతి మానుగు, పెండ్లి కొడుకు. కలయిక=సంగమము, కూడిక.
ముక్తింటికంటి మంటలగ్రామమన్నమడు=శివుని కంటియొక్క మంటలచేత జాతని
మన్నధుడు అవగానున్నధుడౌను. మంత్రమైనవాడయ్యునతనిని శివునిమాడవకంటి
మంటలచేత జాతనీయభావము—వక్షస్థములొక దవభార్య, సతి, దగ్ధ మాటచేశివు
డుమిక్కిలికొనించి ఘోరపన్నుచేయుమండెను ఆతపస్సులవ లోకములకేమిచేటు
వాటిల్లనోయని యిగ్గాగులధముపడి శివునిమనస్సునంగలత గలిగించుటకై మన్నధు
నిబంపి. మన్నధుడుకతఃపూజానియులను శివునిపైఃపయోగింపఁగానతఃడుమిక్కిలి
యోగహించివానిని దవమాడవకన్నునో, కానిభక్తముగావించెను. మచ్చలేనియ
చ్చత్రచక్రడు=కొవలులేని స్వచ్ఛమైన చక్రడు, అవగావంద్రుడు నడుమకొకము
చ్చయుండును. అదిమండలంబందలు, లేడియనికొంచలు చెప్పెను. ఈమకరందుడొ
నలగునివంటి గునోహుడయ్యు వానిలెనుచ్చగలిగి యుండలేదనుట. రాజధిరా
జులు=రాజులపై రాజులు, చక్రవర్తులు. పాదితరివించములపై=పదములను పదముల
పై. ఊడిగంటు=సేన.

పండ్రొడవ ప్రకరణము,

కోడకకాపరి పూర్వముఅనుపదానుకలచేరించినదగు. పృథక్పాద్యము=పూనిక
తే పాధిపఁ దగినది జాతువానికి=అరింజి (పదియవన్ని) అంగారము. కృపా
రహితకరందయ్య=దయ్యాసనునెడులేని. ఇత్తిమ్మి, వృత్తి, ఇత్తి+తిమ్మి=కొత్తతా
మర్. పడఁతులను. పడఁతి=శ్రీ. మానవలంక=మనలొక వాడుని. భక్తి=
కృతార్థ. మందయోగ=శ్రీ-భక్తి. మెల్లనివకగలది పోల+అనివహ=పోల
నించువన-తదర్థాధిమందు శివారాంతి అవమును అప్పురముగుఱపుడు నకారాగ
మయగు. పరాస్తుభులు=కడముగము, అనఁగా, అయిష్టము. గోడవెనుకము. మా
ర్గము=మృగము. కావులు=స్థానములు. మానిని-వృత్తి మానముగల యొకాది. పు
ద్గము-పృ. ముగ్ధ=సిగ్గుగలయొకాది.

శ్రీ 48. రాజవిదనః శత్రుః పంశుగిరింటి వాసుకవిశ్రీ. - పట్టణము = పేట, పట్టణం, అ
 గణగా పెండ్లిమాడుట. గిరిలో వాసుకవిశ్రీ = ధిపాగణము = మహామహాలక్ష్మియగు వాసుక
 భూవాధికారము వాసుకవిశ్రీయము - పుష్కరితలకము = వాసుకము లేనిది. పట్టణము -
 పట్టణము + అడవి. పంశు = పంశువనము - పంశుగిరిని విహరించును. శ్రీమహాశక్తివ
 చుము, కరపూర్ణము = పంశుశాసకుడు. అష్టాక్షమై = అష్టాక్షపదనీ బుద్ధి అర్థ. పంశు
 శ్రీమహాశక్తియగు వాసుకవిశ్రీగా ముందును పంశు వాసుకవిశ్రీగా ముందును ముందును
 ముందు భూవాధికారియగు అవ్యథా = వేగుగా ముందుగ కరియలను = పంశుగిరియందు
 పంశుగిరియందు = పంశుగిరియందు. పూర్ణపక్షము = పంశుము - వాసుక. శ్రీమహాశక్తి
 పంశు = పంశుగిరి. పంశుగిరియందు = పంశుగిరియందు. పంశుగిరియందు = పంశుగిరియందు

పే. 44 న వాడుకలు = కటికీ. కాదంతా ప సరిప్రము = ముద్ధునియొక్క. శిషిమితర
మిక్కిలికపింపఁ జేయఁబడిన. తేనె = నాన్మొన-నానా. రాణి. భాగసమధి = సుఖము
సూర్విమనో. యము. చంద్రమానుడు - నానా. శివుడు-వృద్ధ. చ ద్రువిజా. బ్దు సఁ
తుఁగలవాడు. దోయ = రెండు. పంజ-యా. పంజ. అలక = ఎంత సింహక - అలకు
భా. వర్ధిలః క్రాస్థి = ము. కలుసుట అరట = కలకఁ బావినవగుట. కృశింజుండుచి
మ్మట. కళ. శను = తొలుపాటు.

మే, 4వ. పంచమశ్లోకము = నూటల వేర్లు. కెంకరి = తెలివితేలివినాడు. కన్నపశ్చిము
= కన్నయూయం (ప్రాము = మూయం, పశ్చి = క్షిప్తం ప = పశ్య, పయః + క్షిప్తం ప =
తః, క్షుద్రే = క్షేద్యం = క్షేద్య. పరిమయ = బాగుకొనుము. ఇర్ష్యమగం = పరియాచింపముగా.
యాదార్థ్యమి = శుభార్థ భావము. దృష్టాం ముఖ = పద్యములు. ఋణావ్రు = దక్కవై
నది. తోర్కాగము = దృష్టావ్రుతి ను. తాకానము, తారకాన. కరీరలంఘనము
లేహములోపగము భార్యముపద్యము. సహిభాగము = ప్రైహాగము. సమాగమము
బొందిక - వా. వా. రిక.

[illegible]

పదుమూడవ ప్రకరణము,

దోషపరిష్కరణ = పగులు యొక్క చేత - ప్రభౌతము = ప్రాంత కాలము. దేవత =
 కీర్తి. చూచుట = చూడ = చూడవలెను. నాయకుడు భర్త, కృపకార వాడు
 తుడు. పునినానుకుడు = తాగునీరు పుట్ట. సూర్యుడు పాత్రకొండ = తిరుగు
 పర్వతము. సర్ప = పాము. సర్పాచారములలోన = పాములచేత. లేమింద
 క్షయ లే + గలదు. అంబులు = న్యూనములు. కులంధంబు = బంగారు తపిబట్ట.
 కులంధము = నానా. తులముపువ్వు అంగారు, కమండలుపు. చెలువయినది = అలవ
 తును. నిర్జనస్థి = పాణము లేనివాని స్థి. తారు = తమరు.

శ్లో. 47. రహస్యములు గుఱువులను పొందు రాదు, రాదు. నానా పాముల
 వాడు ఆ పండుగలోని పట్టు ఆరుద్రులు = అనుబంధి చేయించువాడు, సేవకులు.
 అమాత్యులు = మంత్రులు. అగ్రాధిపతి = దగినవాడు. అక్కరలు = అక్కర
 తును. అచ్చుడియి = చేయవలెయుండె.

శ్లో. 48. చెడువాడు అతఁడు చెడు నింతలని భావము "వాడు" అనుమాట క్రి
 యముగానరాదు. చెడువాడు = రవిని. చెడువాడు = చెడువాడు. భావము = దండము. తే
 ద్రితుల్యము = చెందినము. చెడువాడు. అనుగానకి. శివుడు = తేంద్రియము దైవ
 శివుడయినాడు. తనశరీరములో శివుని గుర్తించుచు. గానియూహితార్థములయి
 నుతయిది యింద్రియముల నానాపాదులు — పూర్వము భృంగియనువాడు మోహ
 నేతుల వాడయినను నింపలి శివుని మూర్తియు సేవ చేయుచుండగా. పార్వత
 నింపుభక్తులనుచూచి పరితాపముతోపించి శక్తిహాసముదాల్చి యతనిశరీరములందలి
 రక్తహాసములను చీల్చుచున్నట్లు చేసెను. అది మిఠిగి భక్తులారాశీషములను శివుడు
 తృప్తిగొనుటకై పించి తానందమును భక్తుల నూతికొలగా నిచ్చుకేసెను. అంతట వాడు
 శివునికి భక్తులయినందులకే ముగిసినందు లేచిపోయెనని భావము భక్తుల
 రమణుడు పూర్వమునుంచి గాముని యాశ్రమమునకు బోయి యానందమును
 దేవునివలన నెల్లప్పుడు నొందుచుండి యుండెను కేవలార్థము నుపసించి యాదేవుని య
 మగ్నిపాముచే నాక్షయ్యమయి చెరిమిటిచే పర్యాగమును బొందెను. ఇట్లు శివుడు అవ
 తార్థశరీరమును భాగ్యునిచ్చెను. వాడు = మూలములు. ఇట్లు శివుడు అవ
 తార్థశరీరమును భాగ్యునిచ్చెను. వాడు = మూలములు. ఇట్లు శివుడు అవ

కాని, వానివలె నశ్వల కూటల సహాయము పొందినాఁడుకాదు కావునను బ్రష్ట
చర్యార్థి తపమువలన దుఃఖము నోర్పుకొనిపెక్కి. దనుము=బహిఁ దిద్ది య నిగ్రహము.
తగుము= అంతరిందియిగ్రహము. విడిపి=బహుచేసి. మెరుగు=నగును రెండవబ్ర
హ్మశి- రూపకాలంకారము. బ్రహ్మశిబ్రష్ట గానసప్తగుణలో నొకడగు అనిరహ
నకాదును. ఇతను దేవతలకు గురువు. హహుద్ధిమంతుఁడు ఇతనికి నాచప్పరియనియొ
చేసెనటను. వాల్మీకి=వంశకము. హహుపాదుకాంతి=శ్శ=నొప్పువా. శాశ్వత సమాపించుచ
యనుము. సార్వభౌములన్=సమస్త భూమిని నేలురాకాలను. విష్ణుఅగ్ని=శిఖిముగఁ
గోపించి. వికాశానిన్=ఇంగునని. వాక్యశి=కూటలయొక్కననుష్ఠానము. వేసవేలు=
వృ. వేలు + వేలు. శాశ్వాతగ్రహచర్యమువి=జనుతరచు దయ్యగలిగియుంచుకొంటే.
తగ్గము=పవిత్రజలము.

పే 49. కర్కశర్మ = చెవికంటి చెవికినికెడి. చక్రతత్త్వంబు=సజవేదకార్యము.
పురాహితులకు=కులగురువు. వర్త. ముంగుళికపునజెప్పవారు. హరిద్యామ-గంగా
ద్యారమందలిపట్టణము. త్వామ మధువులను రక్తముఁజెంపి యున్నదిని విర్తిం
చెనట. ఆరక్తముఁడు మరణకాలమున స్థలము మహాపుణ్యక్షేత్రము కావలయునని
ప్రాధికంప విష్ణుపట్టణగ్రహించెనట కనుకనుది పుణ్యక్షేత్రమగును. పరమేష్ఠింబ్రహ్మ
క్షేందె=భగవంతుని నిలిపి. అమృతః=మృత్యు. జల =జలమి. భాగ్యద్రో
హి- సోపహిని హరిచేసినవాఁడు. గుర్గము=నెడురితి అప్రయంచ=మృతిభావ
ననుట. నిరూపకుఁడు=అర్థాపించువాఁడు. దూరవో=నిందించెనో. అధిపతిపాతము=
కాలమునిండుకొనుట.

పే 50. కుశలక్షణములు=మేలైనగుణములు. కలిగి=కర్మకు నహీనుడల అధి
పత్యంబు=భూచక్రిమునకు రాచతము. మేరు. ద్వంబు=నిచుట్టు సప్తస్థములం
కునదియొ కిద్దర్థముయమై దేవతలకు పానమైయుండునగును. మరణములందుఁ జ
ప్పించెయ్యుచు. ఇందుండువాకి నుత్తరాణము పగలును యీరాణము రాత్రి
యొనెయ్యుండును. సైర్యమునకు నాధాఁడగునీ తోటాత్తురు. చరమతత్త్వ=చర
తత్త్వ. కాపిడి=నూరుట్టి.

పనునాలుగన ప్రకరణము.

నారాయణుడు-పుణ్య ఉదకము స్నానముగాఁగలవాడు. హిరణ్య కశిపుడు ఇంద్రును హిరణ్యాక్షుడునదిగొడునులు. పూర్వజన్మమందు వీరువురును విష్ణుని ద్వారసాలకులైన జయజయలు. వీరుసనకనందనుల శాపముచే రాక్షసులై పుట్టిరి. వీరుగొప్పతపస్సుచేసి బ్రహ్మగురువులవలన ననేక పరమలను బడసి దేవతలకును మనుష్యులకును బెనుబాధలు కలిగించి హిరణ్యాక్షుని విష్ణువు వరాహరూపముదాల్చి చంపెను. అందుచేత కానియన్న హిరణ్యకశిపుడు విష్ణునకుఁ బరమవిరోధియయ్యెను. ఇతనిగొడుగు పృష్ణుడును గొప్పవిష్ణుభక్తుడు. అంద్రేగొడుగుతో ననేక విధముల విష్ణుభక్తి మాయమని చెప్పెను. కానియతడు మానక బడచిట్లుండయ్యెను. ఒకదినమున విష్ణునెక్కడనున్నాడు చూపుమనిఅందిమరుగఁగా బ్రాహ్మకుడు"మృతలంఘోధిగలవాడు గాలిగలదాకా శంఖుండుంట్టిం గలదగ్నిందిశలబలవ్యుత్తలన్ ఖగ్నోత్తనంచాగ్నిమన్ గలదోం తెలియఁం ద్రిమాతృలంద్రింగ వ్యక్తలందంతటం గలదేశుండు గలండుకందీవేదకం గా నేలనీయాయెడన్. కిల ఇందుగల దందులేడని! సూరేనాము నలగుచుక్కి సర్వప గుం! దెంచలను వెదకిచూచిన! నందందేకలడు దానవాగ్రహివించే". అని యుత్తరము చెప్పెను. అట్లయి నీ స్తంభమునందున్నదామని యొక స్తంభము నీరెడుత్వంగా దానిమండి నరశరీరమును సింహముపుడయ్యె గలిగిన రూపముతో విష్ణువునచ్చి యితనిజూపెను. తెగటార్చి=చంపి. ముజ్జములమర్క=మూడు + జగములమర్క. అభయప్రదానము = శూనిమిచ్చుట. దుష్టదానవుని = చెడ్డరక్షకుని. ఉపశమింపక = శాంతిపొందక. ఉంకిం = యిచ్చిం చె. పాపింజీనిములమర్క = పపముల నడి పద్మములకు ఉపసంహరింపునని = మంరించునుని. స్థలనుపాశ్రియ = అస్థానముయొక్కమిహిమ. కోవిదులు = పండితులు. నెలవై = ఉనికిపట్టె. నిలము = సారంగము = కన్నము. గోపి = సహ్యముకలిగి. దింబక = శృంగకాశమేట్లుగలవాడు, అనగా, బట్టలేనివారు, శూపణకులు = బౌద్ధ సన్యాసులు.

మే. 61. కొండొకరిడెను = కొంచెము సేపు. సమత్వము = ఎదుట. అందలంబులు = పల్లకులు పాదచానీ = కాల్యతోనడచువాడు. రాజముత్తము = తుల్యరంగము. భృగ్య ఆమాన్యపమేతుడువి = బాలులు మంత్రిలతోఁ గూడినవాడై. కృష్ణా జకమ = లేడి తోలు బద్ధపద్మానము = బాసినపట్టు. (పాడికము)

శ్రీ. 52. వెల్లివిరిసి = ప్రవహించిన, తపోనిష్ఠులు = కష్టస్థులగు నియమముగలవారు
అనుచితము = తగనిది. కట్టెనుట = పుణ్య. కడు + ఎదుట. అశ్రుచ్యురములు = క్రొత్త వారు.
మండితజన కనులకరప్రభాకరుడు = పండితులను తామరకొలనునగు నూర్చునింటివా
డు, అనగా, పండితులకు సంతసము కలుగఁజేయువాఁడు. ఆలిధులు = విందునకు వ
చ్చువారు. సపర్య = పూజ. సంవడింపక = ఆరికయించఁగా. పొడరజంబు = పదములధార
లకిమ్మంక = హితముకొరుటలు, అనగా. అశిర్వాదములు. అశిమ్మ-అద్భుతస్య.
రత్నకంబకము = గివాసి. హరిచందనము = శ్రీగంధము. బూతి-ప్రకృ. విభూతి సోపాన
ములు = మెట్లు. ముక్తికాంతము = మోక్షము నెదుటొయి, దానుకము = దండ.

శ్రీ. 53. జగద్యంపవము = లోకమును మోసపుచ్చుట. జీవన్ముక్తులు = బ్రహ్మయోగి
యై మోక్షమును బొందినవారు. మునిరాజులు = మునులలో శ్రేష్టులు. తరంబులవారు =
పురుషాంతరములవారు, దయనీయము = దయచూపఁదగినది. పంచఅక్షరీ-ప, మః, శి,
హః, యః. పునశ్చరణ = మంత్రము తిరిగితిరిగి పఠించుట. గండకత్తై = ఒకదినుకత్తైర.
ప్రసన్నుడెత్తు = సంతోషుడెత్తు. భక్తవత్సలుడు = భక్తిగలవారియొడ పుత్రభావమును వ
హించువాఁడు. చిచ్చుకన్న = అగ్ని శీతము. చిలువపేగు = పాముల యెడలు. బూములు
లగము = వికాచముల సమాహము పూసచందురు = లీలచంద్రుఁడు. బూదిరేకలు = వి
భూతిపెండెకట్లు. బుజ్జింది = లాలనచేసి.

శ్రీ. 54. వల్లె = సరే. పసిడిపాగుకలు = బంగారు పావకొక్క. అధ్యక్షింపుము = ఎక్కు
ము. అంతర్నికుండుఅయ్యోక = ములుగువడినవాడయ్యెను. దివ్యసంస్కరములు = జీవ
తయోగిద్లు-మఱికల సంస్కర మొకటి చేతత కొకదికము. అట్టి 360 దివ్యదివముల
జురికొక వర్షంకము. నిర్మలక బాణమావకృప = కారణములేయే కలిగినదము. కా
ల్యోక్త్యములక = అకాలమునందు జేయఁదగిన కలులు-దంతిధానవాదులు. కంఠవ్యంక
డు-కలూనికొడుకు శివునివాహనములకృష్ణభక్తు. ఇతఁడు కొటిసంవత్సరములకెచ్చ
తోఁ కతముపలిసి శివునిబొంది యెరని యనుగ్రహముచేత, కార్యరికే బుత్తిభావమును
జొందెను. కుమారస్వామి-పార్వతి పరమేశ్వరు లేకాంతింబుకనుడ, కాలేష్టలను
బూడఁగోరి యిచ్చి కేతుడు చిలుకదూపమున కటికిఁ న్నుములగుండ నంతఃపురముకొచ్చి
న, పార్వతి యెదిదూది సిగ్గుచేరిచి పెదలిపోయెను. శివుఁడును బాసిబొంది కోపించి
యెచ్చడు వరముయిన తనరతిమ్మును ద్రోగఁగునుకెను. అగ్ని దానధరింపఁజాలక మెల్ల
లలో విడువ దానినొంది కుమారస్వామి పుట్టెను. అచ్చట కగ్నిభార్యలయిన ప్రయాణుని

ద కృత్రికలును వానిఁజేందిరఁట. అందుచే వానికి కాలికేయఁడని పేరువచ్చెను. విశ్వావతులు-తూర్పున ఇంద్రుఁడు, నైర్వశిమాలను నైర్వశి, దక్షిణమున యముఁడు, ఆగ్నేయములను అగ్ని, పడమరను వరుణుఁడు, వాయువుములను వాయువు, ఉత్తరమున కుచేరుఁడు, ఈశాన్యములను ఈశ్వరుఁడు భగవానుఁడు=భవుఁడు=శివుఁడు, భగవానుఁడు=అచ్యుతత్వ. భూయిష్టమై=అధిమై.

వస్తునైదవ ప్రకరణము.

అనుభూతిగర్హ=అనుభ్రమముగా. కొండాడు=పొగడు. వాక్రచ్చి=చెప్పి. భాగిరథి=భూలోకగంగ-గంగ స్వగణమున మందాశినియనియు, భూలోకమున భాగిరథియనియు, పాతాళమున భోగవతియనియుఁ దిలవఁబడును.

పే. ౪౪. కాపీనంబు=గోదరి, అపన్నులక=అపదనోందికవారికి. భగవత్ కైంకర్యము=దేవునిసేవ. ఆయ్యనద-పుష్క. అ+అనద=అదిక్కు లేనివాఁడు. లేమి-ఉండు భా. వ్య. భావాధికము. పోగి=దిచ్చుగాఁడుప్ర. యోగి.

పే. ౪౭. అనాధపేత సంస్కారము=దిక్కులేని కవతును దహనముచేయుట. అశోక్తి-పుష్క. అర్య+ఉక్తి=పెద్దఅమాట. అక్రమములు ౪ బ్రహ్మచర్యము, గాన్ధర్వము, వానప్రస్థము, సన్యాసము. విశ్వరములు=మిక్కిలి నశించునది. అస్త్రీమణి=భగవంతుఁడు మన్నాఁడని నచ్చునాడు. భగవద్గీత-భారతయుద్ధ ప్రారంభమున అర్జునుఁడు పోదరులు, చుట్టములు వెలువారితోఁ బోరవలసి వచ్చెనదాయని విచారించి ముసాపుకండున బాణములు క్రిందఁబాటవైది పోదరాదులను జంపవోల్లనని కృష్ణునితోఁ జెప్పెను. అప్పుడు వానికి దైర్యము గలిగించుటకై గీతోపదేశములేని యాత్మయొక్క నిత్యోత్సమును కరిరముయొక్క యనిత్యోత్సమును బోధించెను. అందు “శ్లో” నానతోవిద్యతేభావో నాభావో వివ్యతేప...: ఉభయూరవిదృష్టౌ నైస్తవయోరాత్మత్వదర్శిః-అనఁగా, అనన్యస్తునయిన దేహమునకు నిత్యోత్సములేదు. పదన్యతుకయిన యాత్మకు అనిత్యోత్సములేదు. ఈరెండియొక్క నిశ్చయము తత్త్వజ్ఞులచే విధాంతింపఁబడియున్నది యనియు “శ్లో” అస్తవస్త ఇమేదేహో నిత్యహ్యేకాకృరింబుః। అనాశితో ప్రమేయస్య తద్దృఢ్యధ్వస్యభౌరతిః। అనియుఁ జెప్పబడియుండెను. ఈస్తులుచుట్టు=వేదఃపదు. రాజ్యంతు నంశః-ధ్వంశ=రాజ్యముకుదను నరికము తప్పక కలుగును.

పే. 88. వేదశాస్త్రం = వాచాను. క్రుద్ధు = కోరిగింది. వేదశాస్త్రం = వాచాను. వాచాను వాచా, రాజీ, నేద. తొలి యొకసారి పాఠం... చాణియలు విడిచి ఇచ్చేద మనభారతాది గ్రంథములలోనున్నట్లు గానరాదు. రాజరాజ వశేంద్రవరు రాజు పుష్పభార్య ప్రేరేపణములనఁ జనపెద్ద భార్యకుఁ దనలనఁ గలిగిన పుత్రుని సారం గిధరుని జంపఁబెను. అపిల్లవాఁడు సదోఽపియని తెలిసినపిమ్మటఁ దానాత్మహత్య చేసికొనినట్లు మాత్రము విశము. వేదశాస్త్రం కవి చేసిన 'ఓ ఛల్ల' యనునట్లక ములో నొక రాజు తనకుమారుని భార్యను జంపి తానాత్మహత్య చేసికొనినట్లున్నది, కాని వానికెట్లు భార్యలు లేరు. గతుక యీ గాథ కల్పితమయి యుండును. లేదా రాజశేంద్ర పారంగధగుఠకుఁ జెంది యుండవచ్చును. అనుష్ఠానకాలము = అచారము నడుపనిలసిన సమయము. వైకల్యము = వికలభావము ఇహసంబు = నీతిచాయకైన, సమస్త పణి వలును గలిగిన పూర్వపుర బ్రహ్మిరాజు పురిమంచరిత్ర-ఉ. భారతియ. ఉపచారవాక్య ములు = గౌరవపు మాటలు. బాహ్య = చైవయింను. అంతిస్తాపరు-వృ. అంతి + తాపము.

పే. 89. ఏకతమగత = రహస్యముగా. సాయము = తోడు.

పసునారస్త్రప్రకరణము.

వాచావ్యవహారము. సంగ్రహమును వృద్ధిచేయువాఁడు సౌజన్యం = మంచితనము. సుపరి = బాధి సంక్రమించెను అని = కూడుకొనెనని, ప్రకృతి జనములు = పురజలు ప్రమాద భరితముగ = మిక్కిలి సంతోషముతో సందించిగా. అచ్చముగ = తెలియముగ. వాధకాక నామధేయం = అర్థముతోఁ గూడిన పేరుగలవాఁడు. భూతి దయ = వాగ్దామయిడ కరుణ. పౌశిమ = నేర్పు. గొనములు = లగ్ని. గుణములు. కొర పడియె = లోటున చెప్పు. చిరునవ్వులు = వృ. చరువు + అరులు = చిరువువాగ. ఉపవేయన ము-రూ. ఉపవేయము, ఉపనాయము = చుగు. భక్తులు = బ్రహ్మగలవారు. సుగుణలో భుజు = మంచిగుణములయందు భోగిభక్తులుగలవారు. అనగా, లోభితన సామ్యవ్యయము చెయితేక యిరుదురాస్త్రు తనకురావలెనని కోరుకట్లే, మంచిగొనములను పోగొట్టుకొన కి యితిరులముందరి మంచిగుణములను నేకించువారనుట. దుజ్జనదుగులు = వైద్య వారికి దూరముగా నుండువారు. కిన్నుని చింపమానులు = కిండ్ల కాంచముల గలుగఁ జేయు వారు, అధిర హింమఁ = ఎక్కువ. అధిర హింమట, మెలంకు = నేర్పు. వృగ

గయాకేడ-వేట-తమనాట. నెలసోద=మిక్కిలి చేప్పరి. మోకము=నాలుకాళి
జంతువు-యా. మోకము-నా. నా. జింక. అతనియను=ఎత్తదనము (పత్నీర్థిహాసం
దై=మందటికిఁజూచి నిలిచిన దాడనుపాదముగలవాడై. (పత్నీర్థిహాసం=ఁటకాఁ
లు ఎడను కాలు మందటికి చూచి నిలుచుట.) గుడి=లక్ష్యము. చారలమోకము=త్రులి
కాయాంలము=త్రులి-నానా. భారద్వాజపక్షి. ఇనుమడించిన=రట్టించిన. మున్నుడించి
న=యూఁడుఁటలంపున. త్రుణ్ణి యూఁడు + మడుఁగు + ఇంచిన.

శ్లో. ౩౧. దంటలుఅగు=దిట్టతముగలవారగు. దంట-నానా. జంట. యథాయథ
తం=చెల్లె చెదరు, అఁగా నలదిక్కులకుఁ జెదరిపోవుట. సత్వరంబు=అతిక్రిష్ణముగా
నాటటము=నాఁడిబాణము-వృత్తి. నాలు + ఆము-యా. వాలము. వాలరము. టరి=
పొప్పము-ఇక్కడ 'బయలు' అనునర్థములో నుపయోగింపఁబడినది బరి-నానా.
దొంగ, శత్రువు. క్రొలుపులి=రిసెడుపులి. దుజ్జాయబాహుకాలి=జయింపరాని భుజుల
ముకలవాఁడు. యనుపురి-నీటి సయముని యానీచు. నానికావించిన=నాఁడులేనిన.
ఉగ్గడించె=పొగడెను. సముద్రజ్ఞుర చాచక్యము=రిగినవేళకుఁగల మలుపుదనము. చా
చక్యము=చాచకభావము. మిన్న చెయ్యలక=శ్రేష్ఠమయిన కృత్యములను. జాట్టియ
లక=కుమారులను. మున్న-మునుఁగుధా. కృతము. రతనాలు-యా. రతనములఁబెం
త, నెలువరింబగునపుడు మున్నొంటి పదములకు, మున్నలోపమును తిత్సూర్వ స్వరమున
కు దీఘకాముని నవ్వును. కుత్సాయు=టోపి. దువ్వలునిలు=ఁట్టుబట్టు వృత్తి. దువ +
నిలుపెలు. చీరక=ఁటుపె.

శ్లో. ౩౨. పాదరక్షలు=చెప్పులు. తనపట్టిని=తనకుమానుని, శత్రుమహి పాలరకుఁ =
విరోధిరాజులకు. దురపిల్లి=కోకించి. గొట్టి=సల్లాపము. చేరఁజేరి=చిగ్గలనుఁ బిలిచి.
బుజ్జగింపు=లాచన.

శ్లో. ౩౩ కొదమలు=చిల్లలు. మృగరాజు=నింహము. పోయి=పూసి. అమా
త్యంబులు=ఁటలేనివి. బహూ-రణము=గౌరవము. కడుకాలరి=విక్రలిశంకరించి.
విరాగి=రాగములేనివాఁడు. ఉత్తంబు=పరితాపము. సుల ఉపభోగములక = ప్ప
యనుభవములను. జులిదక్రివరిక-ఇతఁడు రామునికూను. యజ్ఞనల్కండను బుష్ప
లే వేదాంతోపభోగమునొంది రాజ్యాంగ విషయములయందును పారలొక విషయము
లగుండును అత్రమత్తురై రాజ్యము నెరిను. శరీరసన్ధ్యాసము=జేనామునకుఁగల కిఘా
ములవిడుపు. అఁగా, జందము లీనీవేయుట, బోడిరిలతో నుండును, కాపము

జూంజి మొ॥ భవించుట. (సన్యాసము = కామ్యుకమకామాల విడుపు) ఆర్తసన్యాసము-
కామాదులను విడుచుటయనట. తరియించుట = (సంసార సముద్రమును) దాటుట.
పుష్కరణము = తిరిగి తిరిగి పయించుట. అక్షరలక్ష = ముక్తి సాధనము. భిక్షోగంబులను =
సంసారిను నిడు వ్యాధులను. సాష్టాంగము = ఎనిమిది య గములతోఁ గూడినది-శిర
స్సు, మనస్సు, కంఠస్సు, పాదస్సు, దృష్టి, కరణము, కణాదులు, పథ్యము, ఇవి యెని
మిది యంగములు. మంత్రరాజులు = శ్రేష్ఠమయిన మంత్రము.

శ్లో. 66. నీతిరామకల్యాణుట-సంపదలు వానియంటివి నచ్చున్నప్పుడు శిర
స్కారముతో నొకరించుట. తుమారద్యను సమేతుఁడై = ఇద్దఱు కొడుకులతోఁ గూ
డినవఁడై. పూర్ణగుట్టు = పునఃగానొకటియై విడువకుండ.

పమనేడవ ప్రకరణము.

శ్లో. 67. విప్రవదక. చిట్టదని-వృత్తి. చిట్టి + అడవి = చిన్నయడవి. కాలకంఠుడు-వా
నా. శివుడు, యముడు. అది = కష్టము.

శ్లో. 68. విప్రభ = వత్సకుయ్యక. ట్టమొగుట-వృత్తి. ఎదుట + ఎదుట. దిగంతవి
క్రాంత కీటుకాబిను = దిక్కులకొనలపలుకు వ్యాపించియున్నవల గలవారగు. మూల
లు = నీలలు. మందారము, సంశాము-ఇవి కల్పవృక్షములు. కోవిదులు = పండితులు.
భావికల్పవృక్షము = విద్యాంశులలో శ్రేష్ఠము. భౌతికవృక్షము = సోదరిత్రేను.

శ్లో. 69. మూర్ధాభివక్తులు = రాజులు-వృత్తి. శిరస్సువీడ = భిక్షకులుగా బొందినవార
గు. సంవయములు = గుంపులు. మేఘతీము = తనతోడను, తల్లిదండ్రుల తోడఁబుట్టిన
వారిలతోను సంబంధభావము. తగవులు = పెండ్లికూతులకుఁ బెట్టెడుసారలు. ఏవాశ్చ-
వ్య. ఏను + వాళ్లు = వివాహాంతరము వియ్యంబు లొకరికొకరు సంపెడుసార. (ఇది
యొప్పుడు బహువచనముగానే వాడఁడురున్నది.) వడికోలు = పొత్తక. గాజుకో
లు = చిప్పరివ్వ. 'గాజురాలు' అనియుఁ దలెను. మూనికలులు = ముఱియములు.
పొత్తొడవు = బాగుగా దలిపినవాడవు. పామరుడవు = అజ్ఞుడవు. పీనులు-ఇది ని
శ్చయమందనము. కశోమ్మలై = కలిమియై.

శ్లో. 67. అష్టాంగములు = కీములు-వానా కామలు రాగవిహీనము = అనరాగములే

నిది. దీక్షకాలముఃప్రమాణము = నిడువయిన యాయస్సుమొక్క పరిమితి. దివ్యశృష్టి = జ్ఞానపుటావు.

పే. 68. భౌతికాలకాలు = రాగల కాలమును వచ్చువారు. తత్పరుడు = అసగ అవాడు. ప్రియదర్శనుడవు = ప్రేమాస్వయాపుండ్రు. ఉత్తరీయాంచలము = చీర కలంక గు. సమాశ్వాసింపక = చీరడించుటకు. అద్భుతానామాలు = హాశ్చర్యమును గలిగించు నవి. ఉత్పన్నములు అయ్యెక = పుట్టెను. సృష్ట్యాది-పుణ్య-సృష్టి + అది = జగము సృజించబడినది మొదలు.

పే. 69 ముక్తుః = మోక్షమును బొందినవాఁడై. నిండుప్రాయము = పూర్ణాయావనము. గంజెడు-పుష్ట. గంప + ఎడు. మనోంధసిద్ధి = శారీరక నెలకేలుట. నిమగ్నఁడై = మునిగిపడెను. ఉద్విగులూరు = త్వరపడు. శంకాసంకలితమై = అనుమానము చేసి సూర్యబడిన దై. గండ్రగొడ్డలి = పెద్దగొడ్డలి. చిదుకులు = కట్టెలు. బ్వాల = మంట. గండము = నిప్పులగుంట.

పే. 70. చెక్కు = చెక్కిరి. వట్టవపులు-పుష్ట. వడు + అవపులు. దుఘటము = ఘటింపనిది కంజము-పుష్ట కంపు + జములు = ఎత్తజములు. గట్టెక్కుట = సుఖస్థలమునకు వచ్చుట. అండక = అశ్రమమున. మహేంద్రపీఠము = దేవేంద్రుని సింహాసనము. ప్రాజమపులు = వేదము-పుష్ట. ప్రాంత + చనువులు. అయ్యదను-పుష్ట. ఆ + అదను = అసమయము. పద్మికాయలు గోయాట ముండికాను. = కార్యములు పొందకపడి చేయుట వలన హానికలుగును.

పమనెనిమిదన ప్రవేశము.

పే. 71. అబలాదులు = దూరము (ఇది దేశ్యపదము) అసంధిములు అగు = తటస్థింపనగు. కొని = అబలమునకు. అని + కొని ప్రగల్భములు = దంబములు కాల్యములు. = అని అబలమునకు. అని అబలములు పదవి = ఉత్తీర్ణి. స్వసంక్షామము = అన్నము గొవించుకొనుట. బొయడిము = రీతియూ. బొయడిము, బొయడిక. ఇటువంటిదియు-పు. ఇనుము + బొయడిము ఇచ్చటికి పాదవిధికి కాంతము. శస్త్రసృష్టియందును = అయధము చేరి ఖండింబడిరావడగు. అప్రతి హత

ముగ్ధ = లింగి కొట్టబడకుండ. సంచారకీడ = చంద్రునియను వాడు. మొక్కవోడి = పడన పోయింటి. కలకు = వాడియైన కూటువగుడు = సంబాదిముడిగి నెక్కడైదు గు. సామగానము = సామవేదపురబాట. కలసివ = కలసికట్ట.

శ్లో. 72. అదిలోకము అగు = తులలోకమును మించినదగు. అత్రమునకాల్మోక్తుపాటుతో. లెప్ప = బాగు, కలదేము = త్త్య. కలది + వేమి + అంక = ఇది నమ్యాదిసంధి. ఇర మిక్తుగిడు = చాలకాలమునంది నే హేతుడు. సంగడి కాడు = స్నేహితుడు. త్త్య భిం సంగడిక తె. వీనులు = నిత్యబహుచనము. భగవతి = పార్వతి - వావా. కరస్వతి, గంగ. మహిష అశురుడుకాని = మహిషుడను రాక్షసుని. జంపి = ది. దేహానుర యుద్ధనంగు ర్కీనులందఱు జచ్చిపోగా దిరి తపసుచేసి బ్రహ్మరమువలన మహిషుఁగఁగెను. అతఁడు సగము మహిషాకృతి, సగము సరాకృతియను బొందెను. అతఁడు గొప్ప పిల నంతుఁడు. కూర్ముఁడై జనులకు బాధించుచుండెను. ఎల్ల దేవతల వేజ్జుల యంత మునగని పార్వతి భద్రకాలి రూపమును విహించి యతనిఁజంపెను. అవాహనముచేసి తుల్య. బాసలు = ప్రశ్నలు.

శ్లో. 73. బాములు = తల్లి. యామములు. స్వగృహాభిముఖుఁడు = తం యింటి వైపు మొగముఁబెట్టినవాఁడు. ఇంద్రబాము = కనుకట్టువిద్య. అధికలయఘ్నులు = సగము అయఘ్నులవారు. శ్రీగుఁగిసి మెడన వేయుట = సంబంధము గలుగఁ జేసికొనుట. పరలయ త్తింతుఁడు = ఇ యిల కిధివలులైన మనస్సుగలవాఁడు.

పంచాష్టాదశ ప్రకరణము,

శ్లో. 74. ఏడుగడ = గురువు. తల్లి, తండ్రి, పుత్రుఁడు. విద్య, దైవము. భార అని యేడుసీతులుగల రక్షణలు. హృదయేష్వరుఁడు = త్త్య. హృదయ + తాత్పర్యుడు = భరణ. భిక్షుఁడై = దుఃఖము పొందినవాఁడై. విమనస్కుఁడై = విరుద్ధము. బద్ధిలవాఁడై. విమోగము = ఎడఁబాటు. ప్రణయకలహము = పొలయలు (పంపులకుఁ గలిగెడు కలహము.) తావి = విరివకము. ఉత్పత్తిము = దుఃఖము కలిపి = ఎమయము. (గతి = పద) చింతాత్మము = దుఃఖమువలనిజ్వరము. ఉత్తమః = త్త్యగము = మంచి మనఃస్థాయిత్యము.

పే. 75. గుణరత్నాక్షరము = నంది గొనములకు ఆకరములు వాని. పలుద్రము
 బోలి-సముద్రము లో గత్తిములుండును. ఈ రాజానందు గుణములను రత్నములుగలవను
 ట. గంభీరము = తోడుగుండెగలవారు. రాజహంసము = రాజులలో శ్రేష్ఠుండు-వాని
 ఎఱ్ఱని ముక్కుకాళ్ళుగల యగచ. అపవేశ = కూడని సమయాము-ఇది మిత్రసుగ్రాన్యస
 మాసము. ఇట్టివి ప్రయోగావాచకములుకావు. అభము = అపద. శీవశేష్యుని = మగని.
 ఆపూర్వ = కొత్తవయన. నాపడుచున్న = నేనబొందుచున్న. పరఅయత్తము = ఇతరుల
 కధనము వీడుకొలుపక = నెలవిచ్చి పంపకగా. ఏరికీ = ఎవరికి-నూ. ఏనారికి, ఎన్న
 రికి, ఎన్నారికి. సప్తవిత్ = గౌరవింపబడినది.

పే. 76 బకధాన్యము = కొంగునలె ధ్యారించుట, అనగా కల్లజపము విధము =
 భవము సంతకలచిత్తులను = ఎన్నుకొనిన మనస్సులవారు, అనగా, ఎన్నికను నెఱవే
 రుకొనినవారు సాధ్య = సత్ప్రవర్త ఉద్యమము = ప్రయత్నము పాటింపజైరి = ఆదరిం
 చకుండిరి సదాము = శృహము సమక్షమునక = ఎరుట-విరు. పరోక్షమున వేగులవాం
 ద్రు = రహస్యముగా వారకాలను గొనితెచ్చువారు ఇదితము = స్పష్టము.

ఇటువనియన ప్రకరణము.

పే. 77 అవధాంసలము = నివారణ దండకజన్మము = శిక్షకుండగవచ్చు. బ్ర
 హ్మణ్యము = బ్రాహ్మణిగానులు ఆనుసానులు-ఇది గ్రామ్యము. (అన = అదిమెదురో
 టు, అశ్రుము. ' పాను ' అనునది ' పానుపు ' అనుదానియొక్క చిన్నరూపము.
 పానుపు = గుంచము. లే. పటం.) మూర్ఖజనులము = తెలివిరక్కువవారిచే నిండినది
 కావిశ్లేషము = కామయోగములు.

పే. 78. అపంగతిము = మానకపోవుట. శ్రేణుకాములు = మేలును గోరువారు. ఉ
 దుపలయక, పోగొట్టుకొనయు. ఉదపక = ఉడుగుధా. పేరణలుమున్నావ్యధకా
 కము. మృగులు = నూపింటివారు. ప్రమాదోధనుపామహి = బుద్ధిమంతులకును పారిపా
 టులుపచ్చును. లోకాక్షి = సామిని-చ్య. లోక + ఉక్షి = జనులమట. మనవులు-వ. గ.
 మనవి. భంజించు = విడుచు. విశ్వరము = మిక్కిలి విశించుచుది. యోగములు నాలు
 గు-శృత, శ్రేత. ద్వాపర, కలియుగములు. పరమధర = భూమి-వృత్తి. భవమును భవం
 చునది, ఆలువు = మిక్కిలి చిన్నవస్తువు, చెర్లకొస్త్రీ = చెమకామనెడు కొలిమిత్తె.

కలకాలము = బ్రతికి యున్నంతకాలము. భోగపరాబ్ధి ఖండము = సౌఖ్యములకుఁ దెచ్చును గనుపెట్టినవాఁడను. సేవ్యుఁడను = సేవచేయఁ దగినవాఁడను. ఉత్తరవాసులు = దవాలు దారులు. లేవ్యులు = వ్యు. లేత + జన్మము = పౌరంధ్ర యావముగలవాడు. వంగసు బువ్వు = వంగమున. ముక్తికాంతి = మోక్షము నెడు స్త్రీ.

శ్లో. 79. ప్రణవపీఠములు = పంకారము నెడు పీటలు. ఉపనిషత్ విధులు = వేదము గాములందు, పరమపదము = వైకుంఠము, అధమగతి = సిద్ధమయిన స్థితి. అగచ్ఛాత్ము = ఉడుము = వ్యు. అగ్గము + చాటులు = ఇది నిత్యము బహువచన యావము గా నే కావ్యము ను. ప్రవాదము = కారణములేయే కలిగి లోకమునందంతట వ్యాపించినమాట. గగనం బు = ఆకాశము. మందగింపలేకుంకగ్గలేను. పాదరేణువులకా = పదములధూరిని. యతి రాజా = సవామిలలో శ్రేష్ఠుఁడు.

శ్లో. 80. ప్రకాంతుఁడు = మిక్కిలి కాంతిజ్ఞుఁడైనవాఁడు. భక్తితాత్పర్యములు = బుద్ధిగల యతిప్రాయములు. ఉదంతము = చార్త. సంధ్యాకృత్యములకా = సంజనేక చేయి వలసిన పనులను. భీష్మనిచరితంబు = భీష్ముఁడు మాన్తినామరరాజైన కంఠకుంభము గంగా తేవినిఁ బుట్టినకొడుకు. గంగ కంఠముని విడిచిపోయినతరువాత, కంఠముఁడు సత్యము యను పల్లెకొరిక న్నెనుకాంచి మోహించి యామెను బెండ్లియాడఁగొరెను. ఆమెతన వి వాహవియములలో దవరలెడి యనుమతియే ముఖ్యమనిపెట్టెను. కంఠముఁడామెకం డ్రెయియ పల్లెటని నడుగఁగా వరఁడు తనకొమార్తెకుఁబుట్టిన సంతానమునకు రాజ్యము వ్చిన వివాహమునకు సమ్మతించెదనని చెప్పెను. కంఠముఁడేమియుఁ జెప్పలేక యింటికిఁ జనెను. భీష్మఁడదిని పల్లెరాజకొద్దకువెళ్లి తాను రాజ్యమును బరిత్యజింతుననియు, సత్యవతిఁ దవరలెడి కిన్యసంయోగియు వేడెను. అంత పల్లెరాజు “ సరే. నీవు రా జ్యమును విడిచితివి. కాని వాహుఁడు కొడుకుల సంతానమునకు రాజ్యమురాక నీకొ డుకుంజేయవు. ఆయద్దుకూడఁ దీర్చివేసి నీకలెడి వాహుఁడుని వివాహమాదన త్తు ” ననెను. అప్పుడు భీష్మఁడు తానురాజ్యముతో వివాహమాడుటనుగూడ విడిచి తిని ఖంటాపదముగాఁ జెప్పెను. దేవరాలుప్రవృత్త ముండునియించిరి. కలెడి వానినికృ త్ భక్తికిమెచ్చి వానికి వ్యవర్ధంద మరణము కలుగునట్లు వరమొసఁగెను. దేవాపిదర్శితము = ఇతిఁడుప్రసీదుడను రాజాయొక్క పెద్దకొడుకు. ఇతనితమ్ముఁడు భీష్మనిరలెడియను కంఠముఁ డు. ఇతఁడు చిన్నతనమందే కైరాగ్యముకలిగి బ్రాహ్మణుల యనుమతిమీఁద రాజ్యము ను పెద్దతమ్ముడయిన కంఠమున కప్పఁజెప్పి, తానదవికఁ బోయి తనమాచరించు కొను కుండెను. ఇతని రెండవతమ్ముఁడు బాహ్లానుఁడు.

ఉభయలోక తారకములు=ఇహపరలోకములను దాటించునవి. కోడెశ్రావ్యుఁ
యొనవనుచున్న సర్పము. తెరలి=అగ్రహించి.

శ్లో. 81. కోటానగోటులఁపుట్ట. కోటులు + కోటులు = రెక్కలేనివి. రూకలు =
చిన్న మెత్తువెండి బంగారుల వాణిజ్యము. పోకడ-పొప్రభా. కృపకము, నీరఁదన్న
శబ్దం=నీకంటె మిక్కిలి యధిపలయినట్టి. కాపము=శిట్టు. చాపము=బాణము. రాము-
వచ్చుభా. వ్యతిరేకార్థక ఉత్తమపురుష బహువచనము. ప్రశస్తిలై=సంతుష్టిగలవా
రై, లేక, నిర్మలరై.

ఇరువది యొకటవ ప్రకరణము.

తూతనాడి=నిందించి. పొగరుంబోకడలు=గర్వపునడకలు.

శ్లో. 82. మూఁడునో=కలుగునో. వగపుడిదిసి=విచారముచూచి. గూఁడారము=దే
రా. రేపకడ=పొప్రఃకాళము-రూ. రేపాడి. ప్రతినిధులు=మాటుగా వచ్చినవారు.

శ్లో. 83. చండకాసనుఁడు=తీర్థయయిన కాసములు చేయువాఁడు. కళవళము=
తొట్టుపాటు. వికలదిత్తము=విచేగినమనస్సు. సంగ్రహముగ్=క్షుప్తముగ.

శ్లో. 84. లాఠిములు=గుట్టముల పాలలు. కలంబుక=కారణముచేత. దండువిడి
యొడురు=నీవను బంపెదరు. తెత్తుటిగూఁడు=ఒకరినిఁజూచి యాఫలము ననుభవించుట.
పాడి=స్వామిము. (పాడి=క్షీరసమృద్ధి.) వైరాగ్య ప్రతిపాదకములై=విరాగితనము
ను దెలుపునట్లే. ప్రభుకాసనము=రాజాస్థ.

శ్లో. 85. పెత్తనము-పుట్ట. పెద్ద+తనము=అధికారము. రాజదర్శన లాలగుఁడు=
రాజునిఁ జూడవలెనని మిక్కిలి కోరికగలవాఁడు. సందేశార్థకములు=వార్తకాళ్ళొనిసం
గతులు. ఇరుపద్ధతులు-ఇది మిశ్రము సమాసము. నీడవనంతు-నిందార్థ మునందుగిలగు.

తృతీయదివెండన ప్రకరణము.

శ్లో. 86. తరణ ఉపాయము=సమయమునకు దగినయుక్తి. విన్నదనము=చెన
ర్యమునొంట. గోపి=ఆహ్వానించి. ఉరులు=వలలు. కాల్యకరణీయము=సకాలము
నంగు. జేయఁదగినది ప్నాతుడై=ప్నానముచేసినవాడై. పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుడను=శ్రీ
ప్రభుయన నియమముచే మిక్కిలి గొప్పవాడై.

పే. 87. ఆరవిందము=తామర-చంద్రునిఁజూచిన తామరముపురియకొనుచు. శివ
స్థానముడై=ఈశముపొందిన మున్నగులవాడు. విన్నబోయి=విన్నబుచ్చుకొ
ని-ఆశంకపల్ చిత్ ఆనందహృప్తిఁజేయుచున్నాననియు, సద్విలుసలఁసుకొనఁజూచునను
ఆనందము కలుగుఁగాక. ఒందుకొ=ఒకదానిని. పరమహంసాత్ అధ్యుధ-పతి=కుదేరు
డు శ్రీప్రభుయన క్షీణితుడగు-కుదేరుడు ఉత్తరదిక్కునకురాజు. అద్భుతాశ్చర్యమై
యుండును శివుడు హిందూదేశమున కుత్తరమునకున్న హిమాలయమునందలి కైలా
సముగఁ గాపురము. గనుక వాకిరువులకు నెయ్యియు గలిగియుండుట సహజమే. ర
త్నావాంఛి=గుణులకు స్థానముయన సముద్రము. నిమగ్నము=ఆమలపొది, అనఁగా,
బాణములుచుకొనుటకుంబి ధతుఁ=విల్లు. అమరభూభ్యుత్=నీలలితాండ, అనఁ
గా, మేరువు. అపి=అయినప్పటికి, అజసం=ఎల్లప్పుడు, జనానాఁ=జనులకు. వైరా
గ్యమి=వైరాగ్యము. ప్రధముతుమ్=చోయము చేయుటకొఱకే. వి=వివేకుడు. భి
క్షుః=అధూత్ అపి=భిక్షుడైయున్నాడో. సు=చ. పరమపురుషః=ఉత్కృష్టమయిన
శ్రీపురుషుడు. పురిహః=శ్రీపురానులకు జంపినశివుడు. భువన్=లోకమును. చా
తు=రక్షితుఁగాక. పురహర-తారకానరుని కొడుకులు కనులాక్షుడు, విద్యుచ్ఛాల్కి
తారకాక్షుడు అనువారు గొప్పతనముచేసి శివునిదలచినవలె ఇనుముతోను, బంగారు
తోను, వెండితోను జేయఁబడిన మూడు కదలికల పట్టణములనుబొంది లోకములను
పొడుచేయుచుండిరి. అప్పుడు విష్ణువొక పాషంసుని యంతారమెగ్గి వారరునిఁ దన
కు శిష్యునిఁగాఁ జేసికొని యూర్తిపురానరులకును వీరి కాఁపులకును శివునియొద్దలి ధ
క్తితోలఁగుటకుఁ దగినవిషయములు బోధించెను. అంత మీను వీరికాఁపులను శివ
దేవుఁడయిరి. అందులకు శివుడుగోపించి వీరితోయధముచేసి వీరినిఁజంపెను. అం
బుచేతనే శివునకు 'పురహర' యను విరుచువచ్చెను. మహా + ఈశ్వరుడు=గొప్పశ్రీభు
వు. మహి + ఈశ్వరుడు=భూమికొరె.

సే. 33. మహాశ్వర్గములు-శివునకు అణిమది అమెశ్వర్గములు గలవు. హిమ
చంద్రునకు భవకవచవస్తు ఎ.హ.నాగులకలవు. కుమారసమేతుఁడు=కుమారస్వామితోఁ
గూడుకొనినవాఁడు (శివరమయిఁపుడు,) లేక, శుక్రు)లతోఁ గూడుకొనినవాఁడు
(రాజపరమయివపుడు.) భవఁమూర్తికా=తెల్లనియాకారము. భవఁకేలికా=స్వచ్ఛమయిన
యశస్సు. మహాదుర్గ అభిరాముఁడు=గుగ్గయిన శామాంతరముగల పార్వతీచేరి మనో
హరుఁడు, లేక, గొప్పకొటలతోఁ బ్రకాశించువాఁడు. అపారము=పారములేనిది.
కాంక్ష=కోరిక. భవతోగ చికిత్సకుఁడు=పరిపారమునెడు తోగమునకు వైద్యుఁడు.
అభివ్రువి=భగవంతుని-పుట్ట. పుట్టుక లేనివాని. పంచకము=అయిదు-శానా. యాధ్యభూమి.
పాకము=శ్రేలి-పాకములుమాఁడు-(1) ద్వాక్షపాకము-ఇంచుఁగవిత్వము ద్వాక్షరసము
పలి నెలుదురముగ నుండవలెను, అర్థకాశివ్య ముండరాదు. ద్వాక్షపండు నోటిలోనే
నికోనిన పండ్లులేనివాఁడు అంతరిమెట్లు తినవచ్చునో, యట్లే యెట్టివానికిని వర్ణముతెలి
యూపట్టిచై యుండవలెను. (2) నారికేళపాకము-ఇంచుఁగవిత్వము కఠినముగా నుండవ
లెను. కొబ్బికాయ కామట్టుననే తినుటకట్లుననుపవదో యట్లే యిదియును గొంతె
ము కష్టపడి కొబ్బరిపెంకును బ్రద్దలుచేసినట్లు సమాసములు విడదీసికొని యర్థముచేసి
కొనుటకు దగినదిగా నుండవలెను. (3) కదలిపాకము-ఇంచుఁగ విత్వము అంఠిపండు
పలి మనోహరముగా నుండవలెను. అర్థము నారికేళ పాకమునందంతటి గాంభీర్యము
గాక, ద్వాక్షపాకమునందంతటి తేలికగాక, కొంచెమునేపు మాత్రమాలోనించిన తెలియ
నట్లుండవలెను. అరంటిపండును దినుటకు మనము తొక్కిమాత్రమే తీయులెను. అ
ట్లే యింగుఁగొంచెపాటి యొంచమాత్రమే యర్థము తెలియటకుఁ గావలెను. భావ
ము=ఉద్దేశము-అని తొమ్మిది. రతి, హాసము, కోకము, కొద్ధము, ఉత్సాహము, భ
యము, బాగుప్పు, విస్తయము, శమముఅని మహాభక్త=తేలికగాఁదెలియఁది పాక్ష
త్వరీంచె=కత్తులమెదులఁ గనఁబడె. అనుదినము=ప్రసాదినము. అగ్గు=మేలు-విరు.
ఎగ్గు. క్లో (1) యాధ్య=ఎవనికి, గజేంద్రకృత్రి=గజానుయితోలు, కమనీయకాటి=
అందముయిది దుప్పటియీ, కపాలకూలా=పుట్టలదండలు. ఘన=గొప్పనియన. హారవ
ల్లి=చందలకు తీఁగఱో, స్త్రీకావభూమి=నల్లకాఁడు. వసతి=ఇల్లును (గానందె
వో) తంజేవదేవం=అట్టి దేవతలని నేవుని. అనఁగా, అశివుని, అహమ్=నేను. సో
తము=ఎల్లప్పుడు. భజే=భజించుచున్నాను. గజేంద్ర.....కాటి-శివుఁడు తారకయొ
ద్ధమున గజాదేవ రక్కసునిజుంపెను. అతఁడు పా్నినము విడుచునప్పుడు తనచర్మము
ను దుప్పటిగా శివుని భరింపఁగోరెను. అందుచే శివుఁడట్లు చేసెను. (2) మురాంతక

పాగొనభుజం=మరణమునందు జరిగిన విప్లవ పాగొన్న హితుని. పులంకకం=త్రిపురా
 నుడువ నంత చెందించినవానిని. స్వరాంతకం=మనస్సునందు జరిగినవానిని. పాపనం=పాప
 త్రమయినవానిని. అంతకాంతకం=యమునందు జరిగినవానిని. అనగా, మృత్యువును జ
 యించినవానిని. గజాంతకం=గజానురుని జరిగినవానిని. దుష్టదిగ్విజయ అంతకం=దు
 ర్మగులయిన రాక్షసులను జంతువాని. అనుఅంతకం=పాపములేకుండ చేసినవాని-
 దత్తమంతకం=దత్తప్రభావతయొక్క యజ్ఞమును భవంపముచేసినవాని. భజే=సే
 వించుచున్నాను. స్వరాంతకం=శివుడు ధూమరథముచేయుచు యోగసతాధిపతుం
 డగా, దేవేంద్రులు మనస్సుని జానిమనను కలరేడిబట్టుటకుఁబంపిరి. మనస్సుడు
 శివుని బాణములతోఁగూడ నతఁడు తొలపించి జానిమక మూడవ కన్నుతోఁజూచి
 ఖూడిదగాఁజేసెను. శివుఁడేంద్రులును జయించినాడని చెప్పటకేఁగ కల్పించబడి
 యుండును. (3) చతుర్వేదభూటం=నాలుగు వేదములను గుఱుములుగాఁ గలవానిని.
 శరత్ చంద్రభూటం=శరద్భువనందలి చంద్రుని జడముడియందుఁ గలవాని. త్రిలోక
 వీకపాలం=మూడులోకములకు ముఖ్యులుగా నేలుటకలవాని. దికావక్రచేరి=ది
 క్కులేబట్టగాఁగలవాని. అనగా, దిగంబరుని. జ్వలం పాలశీత్రం=మండుచున్న నీ
 రుటికన్నగలవాని. జగత్ వ్యాప్యకాత్రం=ప్రపంచమంతటను వ్యాపించిన శరీరముగ
 లవాని. సురలరాధి భంగం=దేవతలను వికోధులయిన రాక్షసులను భంగపుచ్చువా
 ని. శుభలంగం=మంగళముయొ శరీరముగలవాని. అహం=నేను. భజే=భజించుచు
 న్నాను. చతుర్వేదభూటం=పురుషసంహార సమయమునందు శివుడు భూమిరథముగాను
 మూర్త్యుచంద్రులు రథచక్రములుగను, వేదములు గుఱుములుగను, బ్రహ్మ సారధిగను, మే
 తువు విలుగను, విష్ణువు బాణముగను, ఆదిశేషుడు వింటిరాక్షసులగు కలియిండును.

నే 89. (4) ప్రజేపసారం=మూడువేలములయొక్క సారముగలవాని. త్రిజగత్ ప్రపర్యక్తం=మూడులోకములందుఁ జనించువాని. త్రిమార్గగా మండితమార్గ మండలం= గంగానదిచేత నలంకరింపఁబడిన శిరస్సు నే ప్రజేపముగలవాని, త్రికులపాడి=త్రికుల మను వాయుధము చేరియందుగలవాని. త్రిదివ ఇంద్రపందిత్=స్వర్గలోకమునకు రాజ యైన దేవేంద్రునిచేత ననుస్మరింపఁబడువాని. త్రిలోచనం=మూడు కన్నులుగలవాని. తే=అటువంటి. త్రిగుణాత్మకం=పరమము, రజస్సు, తమస్సును మూడుగుణములయొ క్క స్వభావముగలవాని. భజే=సేవించుచున్నాను. ప్రజేపములు=బుక్క, యిబ్బర, సా ములులు. త్రిమార్గగ-వ్రు. మూడుదారులను బోవు ది-గంగానది స్వర్గలోకమునంద యుండును ముఁగి పేరతోను, భూలోకమునంద యుండును పేరుతోను, పాతాళలో

కనుగుండ భోగవతి యనుపేరుతోఁ బ్రవహించుచున్నదట. (8) రజితభూధరహుటా
నివాసినం=నిండికొండి కొమ్మునందు నివసించువాని. కనకభూమిధర ఇంద్రధనుఃధరం=
మేలయిన బంగారు కొండయొక్క మేరువులు విల్లుగా దాల్చినవాని. నిర్ఘోషణ అపవి
భూరి విరాజితం=సాటిలేని యష్టైశ్వర్యములచేత మిక్కిలి ప్రకాశించువాని. నిరత
మాంను=ఎల్లప్పుడును నేను, భిక్షుః=శివుఁడు. ఉపాస్మహే=ఉపాసనచేయుచున్నాను.
మహా ఆనందభరితుఁడు=గొప్ప సంతోషముతో నిండినవాఁడు. గురువు నుద్దేశించి=గు
రువువంకఁ దిరిగి. మనస్తాప శనునంబులు=మనస్సులలోని తాపమును కొంతపరచువది
మాదకావంబు=మృగుత్వము. అల్లిక జిగిబిగి=(మాటల) కూర్పుయొక్క యందమును గ
ట్టుబాటు. ఆహ్వాంబుఁ జేసిన=పిలిచిన. మధురగంభీర బాహణములు=ఇంద్రియమున, గాం
భీర్యముయిన మాటలు. మురియుచుకొనుదును, లేక, గర్వించుచు. పరమేశ్వర ఆ
యుత్తముకొనేసి=దేవునికి లోబడినదిగాకొని. నిగ్రహముఁడవై=ఆశలేనివాఁడవై.
శావధానత మెయి=ఆనకాశముతో. సాయంజ్యమోక్షము=సహాయోగముగల ముక్తి.
ప్రమథగణములు=శివుని సేవకులు. ముముక్షులలోకం=సర్వమును విడుచుటకుఁ గోరిక
గలవారిలో. పరమ గోప్యముకొ=మిక్కిలి రహస్యముగ.

పే. 90. ఆలుగుడు=చప్పడు. ఖడ్గసాగియై=చేయియగుఁ గత్తిగలవాఁడై ముచ్చె
మటలు-వ్రుక్క. మూడు + చెమటలు. నింకనియు=ఎన్నటలు. కై నలభ్యము=మోక్షము.
కరతలములకము=అరచేతిలోని యొసరింపంటిది, అనఁగా, మిక్కిలి సహిషణ్యుడని.
ఇందు శేఖరుఁడు-వ్రుక్క. చంద్రుని శిఖయందుఁ గలవాఁడు. పాలేరులము=పాలికిదున్న
వయిరుయొక్కపని.

ఇరువది మూడవ ప్రకరణము.

మరలజేశపరమకుఁడు=మరణముపూనుటనే మైచుటయిన వాఁడు. హేతువివాదముచే
కొంతారణమరసి. తార్కాణము=ఉదాహరణలు. నాటకగోలె=నాటకునండి. హం
సకూరి కార్యము=అందయ్యాకంతో జేయఁబడినపాస్సు. భుజాదండము=కట్టపంటి
భుజము.

పే. 91. నిరాహారఁడై=రిండిలేనివాఁడై. జాగరము=విద్రతపోవుట. ఉపవసిం
క్తుట=పస్తాడుట. కాత్యాయని=పార్వతి. మహాలయము=గోష్ఠగుడి. పుష్పిదు-

తన. పుట్టి + ఎఱు. ప్రభాతము = పొగోగోకాఱు. నిర్విగుత్తముగ = కారణము లేకుండు. తోగి = చిచ్చుకాఱు. పంపు = అక్షరేత పంపు-పంపు. కృపంతము. తల్లి-సవలితల్లియని యిండుటకాదు తల్లిపూవుత... .. కిరాముని-చకరభుని రెండవభార్య క్షణ తనభర్తకాదు కంటకుడను రాక్షసునితో గలిగిన యుద్ధముందు రెండుసార్లు గయమును తప్పించి కాపాడింది. మగడంగులకు మంగోషించి రెండువరములు వేడుకొమ్మ నెడు. కాని యామె వానిదాసు గోరినప్పు డిమ్మనెడు. రాజా తన కెద్దకొడుకయిన రామునకుఁ బట్టాభిషేకము చేయఁబోవుచుండఁగా గైక మంధరయనుచున్నది ఈ రోడ్దవేత రామునవకిఁ బంపవలెననియుఁ దన కుమారుడయిన భరతునకుఁ బట్టముకట్టవలెననియుఁ గొరెను. అప్పుడు రాముడు తనతండ్రికి సత్యమునిలుచునని తనతల్లికొరక ప్రకారము తక్షణము రామునిదిచి వారచీరలుగట్టి యవకిఁబోయెను.

పే. 92. విరాలుని... .. భర్తగాకా-పాపపులు పండ్లెందు వత్సరము అరణ్యావాసము ముగించినతరువాత బ్రహ్మప్రకార మొకయేడాది అష్టాశవాసము చేయవలెను. అష్టాశవాసమునగా నితరులకుఁ తెలియకుండ మాటువేసములతో నివసించుట. ఇట్లుచేయుటకుఁ బాడవులను భ్రమణచేత సాయముచేసెను. అతని సాయమునకున భ్రమణరాజు కింకభట్టు అనునీయతో నొకబ్రాహ్మణ స్వయామయుడైనాన్ని మత్స్యదేశమునకు రాజైన విరాలుని కొలువులో నీర్విభాధచేయుటకును కానిమాడుటకును గుడిచెను. ఇతఁడును యాసమయమున రాజువేషమునీసి తనీ బ్రాహ్మణవేషము భరించెను. మందస్వరము = మెల్లని కంఠస్వని. ఇల్లుఅంకగానే వండుగ గాదు = ఒకదిన్న నిదర్శకము కనుబడుగానే కార్యము ముగిసినది యనుకొనఁగూడదు. కార్యఅంతరములు = ఇతరపనులు. లూరించి = బుట్లగింది. భంగుల = రీతులను. వ్రతసమాప్తి = వోమయొక్క ముగింపు. తిద్విషయము = అసంగతినిఁగూర్చి.

ఇసువది నాలుగవ ప్రకరణము.

నియతుఁడై = నియమును గలవాఁడై. వేకాంతంబు = ఒంటరిగా.

పే. 93. గడ్డుదనము = అశాధ్యతయను. తుళ్లరనేత అమృతదనము = భగవంతునికే దాన్యముచేయుటయందుఁ గోరికలకాడనై. నిర్వింశ = నిమగ్నము. వ్యాప్రుఅసత అనీమఁడై = పులితోలుమీఁదఁ గూర్చున్నవాఁడై. ఇమ-సానా. తివస్సు. మంత్రవత్సవ్య.

నిరర్థకములు=ఉపయోగములేనివి. పరమనిష్ఠుడై=గొప్పనియమము గలవాడై, శ్రమణగోచరమయ్యె=చెవులకు వివేచనము, గాఢము-శత్రు. గాఢము.

శ్లో. 94. చిచ్ఛిలిగొట్టము-అచ్చుతప్పు. చిచ్ఛనగొట్టము=నీళ్లుచిమ్మెడు గొట్టము. కంఠము=పసుపును మున్నమును గలిపిన యెఱ్ఱనీళ్ళు. వానా. ఒకఋతువు. వాకము=గొట్టము. క్రొన్నెత్తురు-పుట్టు. క్రొత్త + నెత్తురు. దారుణకృత్యము=ఘోరమయినపని.

ఇరువది యైదవ ప్రకరణము.

నిద్రాస్వప్న=నిద్రురయందుఁ దగిలినది. బాష్పఅనులితంబులు=కన్నీటివేతఁ జెదరినవి. జన్మశ్చి=వశఃకుమార్త కంఠస్వరము పుట్టి. జన్మ + పుట్టిక. తీర్థమి=తీరకపోవుట చేరి-తీరుగా. నృ. భావాధాకము. సందిట=, సందిలి ' యొక్క సప్తమి విధి 1 వ కవచసూపము.

శ్లో. 95. దుస్స్వప్నములు=చెడుకలలు. నలుకెలంకులు=నాలుగుప్రక్కలు. మైకము=మత్తు నాలకము=వేషము-వానా. మోసము (సంస్కృతమయినపుడు) ఉంగరము. అనధాము=కీడు. మూడండలచిన=కులుగనున్న. స్వప్న వేగులు=కలలనుగూర్చి యెఱిగినవాడు. ఉపద్రవము=గొప్పకట్టము. ఉత్త-పాటు-ఉత్తలపడు ధా. కృదంతము గద్దర=నిఱుఁడుచున్న వాయున్నలు-అన్నియునునది ప్రేమను గనఁబరచు సంబోధనముగాను వాడఁబడును. దౌర్బల్యము=బలము లేకపోవుట.

శ్లో. 96. అనురూపములు=అనునందిన రూపముగలవి, తగినవి. కలకలంబులు=పటికిపంపదారము కులు. బొంది=శరీరము. రాజ్యశ్రీ=రాష్ట్రమునకు లక్ష్మీదేవి. విశ్వసాగ్రయఁడు=లింగప్రతి సమానఁడు. వాకన్న = నేనుగనినట్టి. కన్న, ఉన్నశను, ఉండుగా. భూతార్థక విశేషములు. నెఱు లెఱుగు=భయముయొక్కరీతి. కఠిపయి పరివారకులకొంతమంది పరిజనులను. కీడునుశంకించి=హానినిగూర్చి భయపడి కుభమును శంకించి=మీలునుగూర్చి సంభేదపడి. అరెకులు=తిలారులు, అనఁగా, రాత్రులయందు దొంగతనము జరుగవలెఁ గావలికామ దొంగతనపుంబులు. ఎఱుగునెత్తి=కింకధర్మి హెచ్చరించి. ఎఱుగు-వానా. ఎఱుగుగొడ్డు. బంధనిద్దర=ఒడలెఱుంగని గాఢనిద్ర. ఉక్చిష్టములు=చేలైన, గొప్పదైన. వేగరపడి-పుట్టి. వేగము + పడి.

శే. 97. కరణము=కారణము. ఆయుధహస్తములు=కస్త్రములు చేతులమీదుఁ గల వాడు. నెలఁత=స్త్రీ. అన=అన్య. మూలిక=లిరగ్గున. రాశిందివ-వచ్చు-ధా. నీజర్థక భూతార్థక విశేషణము. భయశంక అకులితములు=భయముచేతను పందేహముచేతను చెదరినవి.

శే. 98. పట్టపగలు-త్వ. పగలు+పగలు, పేదపడంతులు=వీనస్త్రీలు. పానీయబలంబులు=త్రాగఁదగినవీళ్ళు, అనగా, మంచినీళ్ళు. విటఁబంబులు=పోకిరీలు. కూతుకొనిపోవు=దింతుకొనిపోయెడు. అవీట=అపట్టణమున పాఁకులు=బాటసారులు. హృదయదారులు వృత్తాంతము=మనస్సునకు భయంకరమయినాథ పులులగులు=పక్షులు, లేక, గుడ్డగులులు దౌఢాశ్రయము=చెడ్డతనము అంతరింపక=కడవగా, పోగా

ఇరువది యాటవ ప్రకరణము.

చాంచల్యము-చంచలభావము. కాగడా=చేదినట్టి-ఇదిదేశ్యపదము. నడలక=బాటఁగా.

శే 99. ఆలముకొనిన=క్రమకొన్న. శిరాపీనమై=తలలేనిది. బారదొ-త్వ. బార+ఎఁడు. మృశువడియె=స్తంభించె-హాశ్వర్యముచేరి గదలలేకుండెను. వెంగలి=బడుఁడు-అనగా, మనస్సుయొక్కయు అంగముయొక్కయు చేష్టలడిగినవాఁడు. మేకవన్నెపులి=పైకి మేకయంతటి యమాయకుఁడుగాను లోపులి యంతటి మృశుఁడుగాను నుండువాఁడు. నిరుపమాన గుణరత్నాకరని=పాటిలేని మంచిగుణములను మణుల అకారమునవనానిది. నిరంబంబ=అభారములేనిది ప్రకరణము-అచ్చుకప్పు. ప్రకరము=గుంపు. నిర్గతికము=దిక్కులేనిది. నిరాభరణము=నగలేనిది. నికూరము=కొరగ్గుములేనిది.

శే. 100. హేనుచంద్ర అస్తమయముఅయ్యెకా=హేనుచంద్రుఁడను చంద్రుఁడు క్రుంకెను, అనగా, హేనుచంద్రుఁడు మృతినొందెను. విలుధులకు=పండితులకు. (రాజపరమైశ్వరుడు,) లేక, దేవతలకు (చంద్రపరమైశ్వరుడు.) విలుధులు.....టలిచి-చంద్రునిలో నమృతముండును. అది దేవతల కాహారము. చంద్రుఁడులేనియెడల దేవతల కాహారము దొరకుట కష్టము, లేక, ముదిరాజులవద్దఁ బండితులు పెక్కులుండు

రు. ఈ హేమచంద్రునినంటి మందితేడుగు మరణించుటచే వానికి కన్నులు దొగ్గట.
దుర్లభము. చిత్రభానుడు = హేమచంద్రుని తమ్ముడు. లేక, ఆశ్చర్యకరమయిన నూ
ర్హుడు. కరములచేత = చేతులచేత, లేక, కిరణములచేత. మంగలము = వేపుడుచట్టి.
పాపిచిరాయువు = పాపముగలవాడు విరకాలగు బ్రతుకును. పయోముఖ విశుభంధ
ము = పైన పాలు తోస విషమునుగల కడన, అనగా, పైకి మంచిమాటలాడుచు తోస
గొంతులు గోయువాడు. ప్రేతుడై = పురికొల్పఁ బడినవాడై విశ్వసనీయుండు =
నమ్మదగినవాడు. అనఘుని = పాపములేనివాని. పథ్యంబులు = హితవులు. మధ్యము
లోకము = భూలోకము. అంధకార బంధురము = చీకటిచేత దట్టమయ్యెడి. నిశాచరు
లు = రాక్షసులు-వృద్ధ. రాక్షులయందుఁ దిరుగువారు. మదగజంబులు = గర్జించిన తోమఁ
గులు. రాజసింహంబు = రాజులయొడసింగము, లేక, రాజశ్రేష్ఠుడు. క్రూరసత్వవృద్ధి =
క్రూరత్వ స్వభావములయొక్క పెంపు, లేక, క్రూరజంతువుల అభివృద్ధి. రాజహంస
మా = రాజులలో శ్రేష్ఠుఁడా, లేక, రాజునడు అంచా జనమానసంబు = జనుల మనస్సు
లు, లేక, జనమనెడు మానసమనస్సు. శీతాంకుడు = చంద్రుఁడు-వృద్ధ. చల్లని కిరణము
లు గలవాడు. దైవతపవాతులు = దేవునిచేరి నాశము నొందింపఁ బడినవారు.

పే. 101. భుకలి = శ్రేణుముగలవాడు. రాజశేఖర సంరక్షణము = రాజయొక్క
దేహమును గాపాడుట. మనోగతిమైన = మనస్సులోనున్న.

పే. 102. దిగ్ధి = దిగి. నిక్షించి = చూచి. అనుజాని కరవృక్షము = తమ్ముని చేతితాఁగు
డు. అనుజాడు-వృద్ధ. తరువారిఁ బుట్టివాఁడు. ప్రముఖులు = మొదలగువారు. సిం
హాకీరములు = సింగపుఁ బిల్లలు.

ఇరువది యేడవ ప్రకరణము.

పే. 103. ఊర్బులు = కావ్యములు. కక్ష్య అంతరములు = లోగిళ్ళ లోపలిభాగము
లు. తరంగములు = అలలు. ఖటుంబ ఉచ్ఛేదములు అగు = ఖటుంబమును బ్రతికించునవి
యగు. శంధిగ్రహంబు = సందేహము. అనఁటికంబు = అరటిబోర. కన్నుల కొలఁకులు-
అచ్చుకప్పు. కొలుకులు-అని యుండవలెను. కొలుకులు-నీ, ప. కొలికి. తొరగి = ప్ర
వహించి. (తొలిగి = విడిచి) మస్తకమునక = తలమీఁది.

శే. 104, 105. ఉబుకుట=పొంగుట. ఆక్రందనము=వీడ్పు. సంకత ధార=విడ్డ తెగనిధార. లకుముక=అకాశమందుండి తెక్కలాత్తుచు పొంచువేసి నీటిలాపల నుండు చేపను బట్టగానిపోయి తినెడు ఒకజాగిపక్షి. పాప్ర=అగారము. కొంపో వుజీ=వృత్తి. కొంపోడువు+వీ-కుధ్యను పురుషమున వు వి లుచైకల్పికంబుగ లోపించు ను గనుక, కొంపోడు' అనియయ్యె. ఉకారమునకు అచ్చు పరమగునపుడు సంధి ని త్యముగనుక యారూపమువచ్చెను. నిరుడు=క్రిందటి సంకల్పరము. సప్తాంగములు-స్వామి, అమాత్యుడు, సుహృత్తు, కోశము, రాష్ట్రము, దుగళము, బలము. గీచినగీ టు దాటకుండుట-అజ్ఞాపించిన యాజ్ఞ మారకుండుట. చైతన్యము=కదలిక. బెంగటి ల్లి=ఎడబాటునలవివ్యధనుబొంది. చున్నలుచుట్టు=వేదనపడు.

శే. 106. అపగతిశ్చగణ్యం=పోయినగుండె నిష్పరముగలవారు అరణిందవానిని=తామరలో నివసించుచుది-మంచుకపుల వాక్కులందు, రాజుల చూపులందు, పశువలెగా మారుతుండు, గోవులందు, తామరలందును లక్షి నివాసము చేయుచుండునట్లు పెద్దలు చెప్పుదురు. దంపతులు-వృత్తి. జాయ+పతులు. భరిత్యాపన్నిధికి=మగవిదగ్గఁబు కూర్చి=శ్రీమ. జగత్ ఏకీకరణ=ప్రపంచమందొక్కదైన కార్యముగలవాఁడు, ప్రపంచదేశం=సంతుష్టిగల మొగముగలవానిని.

శే. 107. అనన్యశ్రద్ధా=చరితులను శరణుకొన్నది. దాపుంపె=పొమ్మించె. శుద్ధస్థితికము=నిమగ్నమయిన ఓటిఁపుతాయి కుశలగ్రబుద్ధి=గిడిపరక కొనమంటితె శివి, అనఁగా, నూత్నమయినబుద్ధి. ధనక-నూత్నచేద్యము=వేదోక్తవిధుల గుట్టులనై తినియొందుట. రథ=అరచేదియందు, పాదములయందును నుండుగీత. విలాసము లు=శృంగారచేష్టలు. మానీషిస్తద్ధ అరణ్యారము=స్త్రీలకు నుదనుని తిగిగట్టుట. వీ ద్యత్ జనవిబుధముణి=చండితులను సమప్రకారిలనీగ్నడు ఓంతామణినింజివాఁడు. వి బుధముణి=దీంతలమాణి, అనఁగా, చింతామణి. రాజులకును=రాజులలో శ్రేష్ఠుఁడు. లలక-వానా. బొట్టు, ఒకచెట్టు. శిశ్యాణుమూర్తిక=మంగళమయిన యాకారముగల వాఁడు. అంగలాత్తు=దాఖించు. నవమృతుఁడు=క్రొత్తమన్నభుడు.

శే. 108, 109. గుర్ధయము=అన్యాయము. అధోక్షిక=పగము మాటగ. పల చించుచుక=పలుమారులు చెప్పమి. పెన్నెలు=పెద్దనెండుకలు. మనోజ్ఞత=అం దము అంకింబుక=దగ్గత. రక్షసిక్తము=కత్తులచే దడిసినది. ధూరిగ్రూపరిత ము=చున్నచే బూడిదొర్లముగాఁ జేయఁబడినది. రసికగ్రగణ్యం=రసము నెఱఁగినవారిలో

మొదటి నెన్నదగినవాడౌ. రాజసంశజుధిచంద్రమా=రాసుకులమును సముద్రమునకుఁ జండువా. తొలిమాలిపట్టి=మొదటిబుట్టిక కొడుకు. తూర్వధ్వనులు=వాద్యపు మోతలు. వైతాళికులు=స్త్రీసాశకులు. ముక్కుజరాసంధునిచేక్కిముగధ దేశపు రాజైన పృథ్విద్రునుకఁ బిల్లలులేను. అతఁడు చండకాశినుడను ముని నాశ్రయించి యొక మామిడిపండును సంపాదించెను ఆపండును రాజాభ్యర్థకు ఋతుకాలమున నిస్తుని మునిచెప్పెను. రాజుట్టిచ్చెను. కాని రాణి తానుసగములిని తక్కినది తన సనతికిచ్చెను. ఇరువురును గర్భముఁదాల్చి సగముజేమాములను గనిరి. వానియుపయోగములేవని వానిని గోటకందకములోఁ బారవైచిరి. అక్కడ జరయును నొకరాక్షసి యాహారమునకై వానిని సంధించి తినఁబోయెను. అల్లపిల్లవాఁడేడ్చుట కారంభించెను జరయా పిల్లవాని రాజునకిచ్చించెను. జరచే సంధింపఁబడినవాఁడు నాన జరాసంధుడనని పేరుపెట్టిరి. తల్లులారా=దేవతలారా, నేలతల్లులారా=బ్రాహ్మణులారా. వేదవేదాంగరుఁడు=వేదములను వేదాంగములను నిజఁగనవాఁడు. వేదాంగములు=శిక్షాచ్యాకిర్లము, ఛందస్సు, జ్యోతిషము, నిరుక్తము, కల్పము. నిరతుఁడు=మిక్కిలి యాసక్తిలేనవాఁడు. సరావతారఁడు=మతీయొక పుట్టుకఁగలవాఁడు. రక్షణీయుఁడు=కాపాడఁదగినవాఁడు. కావరాజే=రిక్షించరాదా.

పే. 110. సంసార్గరము=శవమును గాల్చుట. దాదాపు వృత్తి. దాఁపు + దాఁపు. అంతః=ననుగుమిఁది పీఠము-ఇది శేక్యపదము. ప్రసక్తితిము=మిక్కిలి వృద్ధిపొంది పఁబడినది సుపర్య=పూజ. చాయ=నీడ-నూగిచ్చి భార్యయింగురు చిలి=పీనుగును గాల్చుటకుఁ బేర్చినట్లైను లోనగువానిపోగు; సాద. విమానము=అంతరిక్షమున దేవతలెక్కి సంచరించుడు రథము-నానా. గుఱ్ఱము. సంధానకతః=సమకూర్చువాఁడు. సహగమనము=(నురణమంగు) భార్య భర్తతోఁగూడఁ బోవుట. దీనినే హనుమాన మిని జనులువాడుగురు. చిర్రులోఁ బల్లాయుధము కాలములోను అచ్చకు కాలములోను రాజపుత్రస్త్రిల నేమిట జోహానుల్ని భర్తలతో స్వర్గమునకుఁబోయిరి. తల్పము=పొన్ను. పోవుదేవులు. పోవుచువు + ఏ. సర్వోష్ఠి-పుష్టి. సర్వ + ఉత్సర్గ.

ఇరువది యెనిమిదవ ప్రకరణము.

శ్లో. 111. పెట్టియటాపుడే-త్యు. పెట్టియట + ఉప్పగు + నీ-అకారమునకు సంధి బహుళము. ఉకారమునకు సంధి నిత్యము అనుసూత్రములచేసట్టి రూపమునొప్పును. విలాపము=వీడ్చు. పొంత=చుంక. దయనీయము=కరుణ చూపఁదగినది. ఉత్తక్రియలు=చచ్చివారిఁజేసితి అపరికమకాయలు శ్లేష్మ=పెద్ద-నిరు. కనిష్ఠ. ఉపవీరుండై=చదుగైనవాడై. సంక్రమించినది=ప్రవేశించిది యైక్రియ క్రమము=ఉపాయముతోఁగూడినది. శోకగద్గదఁడై=దుఃఖముతో వణుకుచున్న కంఠముగలవాడై.

శ్లో. 112. కన్నుబ్రామి=కన్నుగట్టి, అనఁగా, మోసముచేసి. వికచఅరవిందముల మెసిమి=విడిచిన తాళురల క్రొత్తకాంతి. హృదయరంజకమై=మనస్సునకు సంరఫము కలిగించునదై. దత్త్యకా=హృత=హారముగా తిలుము. పోజుపరిచ్చి=పోజుముల విలుపులు. వక్షయ=తోమ్ము. వెడఁద=వికాసమున. అవ్యతిగాత=అపరిమితముగా సరసమ=దగ్గఱు. కులుకుచుక=కృంగారముగ మెలఁగుచు. మహాభాగుని=గొప్పభాగ్యముగలవాని. కృతఘ్నురాలు=చేసిన మేలు ములుచునది. (కృత=చేయుఁబడినదానిని, ఘ్ను=చంపునది.) తిలోదకంబులు=మధ్యలతో విడిచెడునీరు. విచ్చమాత్మయి=వేడిపిట్టాయలు విడుచుచు. మిన్నకుండి=దూరకుండి-తూడ్గిరుథకములు

శ్లో. 113. ఉగ్గడించు=పొగడు. శవవహనము=పీనుఁగును మోయుట. వేవళలు-త్యు. వేలు + వేలు. మావటిఁడు-త్యు. మావటి + తుఁడు = పరుఁడు నడపువాఁడు. బాష్ప అకులితాచిహ్నై=కన్నీరుతోఁగూడిన కన్నులుగలవారై. దురపిల్లిరి=కోరించిరి. వివాహము=రాజా కోలుపుకూటము. అష్టాదశ వర్ణకములవారు=తమ యెనిమిది బాతులవారు. వారుబ్రాహ్మణాది వాల్మీకాదులలోని యంతర్భాగములు. వయినఅధిరా మమై=కన్నులకు సంతోషము గలుగఁజేయునదై. విహ్వలై=అలయవముల సాధ్వికతో తిప్పినవారై. ఘ్నపి=కుభవదవములు. విధినిదూఱుచు=బ్రహ్మచేత్రి నిందించుచు. పౌరాంగనలు=పట్టణస్త్రీలు. వరిక=రాజు.

శ్లో. 114. బయిలెందుఘ్నులు=గలఘ్నులదెలుపు భేదలు. దుంగుభి-వావా. భేరి, తరులుఁడు ఒకసంవత్సరము. పట్టపుటేనుంగు-త్యు. పట్టము + పీనుగు. బాహుశ్చయము=

అశేకమైయుండుట. అంతఃకరణములు=మనశ్శులు. భౌతికంశ్చ=నూటలాడుటకు. భూవధ అంతరము=భూమిని ఆకాశమునకు మధ్యనున్న స్థలము. విద్యుత్ క్రమంశ్చ=కాస్త్రములొక జెప్పబడినట్లుగ. కష్టరతిత్రుటచ్చులు=కష్టరతు+అచ్చులు. దరికొల్పటంశ్చ=కొల్పటం-దరికొనుధా. ప్రియదాధకము. తదత్యగ్=అలశ్యముగ. అమాతి=అగ్నియందు జల్యుట. భస్మఅవశేషము=బూడిద మిగులుట. వగర అభిముఖులు=పురివయపు మొగములెట్టినవారు. గానీపడు=క్రమపడు. కొండొక సేపు=కొంచెము కాము. ప్రతిష్ఠించి=నిలిపి. ద్వాదశరాత్రంబులు=పంచదెండురాత్రులు. పైశ్చక=పిశ్చదేవతల సంబంధముయిన. విముక్తః=ఎదువబడినవాఁడై.

ఇనునది తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

శ్లో. 115. కాశదిచ్చు=అడవిలోనియ్యి. గుణగ్రహణ పారీలు=మంచివము ను దరిసికొనుటయం దధికులు. (పారీలు=ఒడ్డును చుట్టినవారు) వెన్నెల-శ్రు. వెల్ల + వెల. దోయిక్క-దూ. దోసిక్క-వ. వ. దోయిలి, దోసిలి. కలిమి-కలుగుధా. కృదంతము. తొలుదొల్ల-శ్రు. తొల్ల+తొల్ల. కళోరవారక=కలవపు పరకామానము. అతికమాక్షి-ఇదియొక యలంకారము. ఒకదానినిగూర్చి యధికయముగాఁ జెప్పట. యదార్థము=నిజము. బత్తెములు=భోజనములకయ్యెడు ద్రవ్యములు. దశరాత్రంబులు=పదిరాత్రులు. ఓపినకొలఁది=కత్తివట్టి. కరణి=వలె. నవవైధవ్య దుఃఖ భారముచేత=క్రాంతిభవతీః మయొక్క బరువుచేత. త్రుంగి=క్రిందికి నడిగి. పరిచరణ అరవిందములై=భరికయొక్క పాదములకెదు పద్మములే.

శ్లో. 116. విమంజ-తత్ప. విమంజు. ఆరాధించి=పూజించి. సగౌరవంబుగ్గ=మర్యాదతో. ఉచితప్రసము=కలిగినట్లు. నేరలవాండు=రహస్యముగా నుచూచారములు గొనితెచ్చువారు. అక్కను=కొవము. దనుజాదు=రాక్షసుడు-దనువుతలవఁ చుట్టిన వాఁడు. అనుజాదు=తమ్ముడు-శ్రు. అనుసరించి వుట్టినవాఁడు. విస్మృతులై=హాస్యరక్తి మొగలవారై. (స్మృతులు=గర్వముగలవారు.)

శ్లో. 117. జగద్రంకము=ప్రపంచమనెడు వాట్లస్థలము. నిక్రమించినాఁడు=వెళ్ళిపోయినాఁడు. (ఇది వాటకపరిభాషలోనిమాట.) అంశము=వాటకలోని భాగము.

నానా. సమాపము, భూపతిము, సహనముడను=కూడనాట్యకాడువాడను. సహ
కారుడను=స్నేహితుడను-వృత్తి. కూడఁ బసఁచేయువాడను. సహకారము-నానా.
రియ్యకూమిడిచెట్టు. సహపాతుడను=కూడఁ జరుపుకొనువాడను. పదునాలుగు విద్య
లు-నాలుగు వేదములు, అఱువేదాంగములు, మీమాంస, న్యాయశాస్త్రము, పురాణము
లు, ధర్మశాస్త్రము మేర=పాద్య వఃపన్నీ ప్రతిష్ఠాదు=ఓక్కభార్యయందే నియమ
ముగలవాడు. పరశురాముడు-ఇతఁడు జయదగ్గికొడుకు విష్ణుని దశావతారములలో
నొకయవతారము. ఇతడు ఘోరతిపముచేసి శివునిమెప్పించి యతనికి శిష్యుడయ్యెను.
విలుకదై శివునివద్దనే నేర్చి క్రాంచపహస్తమును భేదింపుట మున్నగు నదృశ్యక్రియ లొన
ర్చెను. ద్రోణాచార్యుడు-ఇతఁడు భరద్వాజుని కొడుకు. అశ్వత్థామరిండి. కారపు
లకుఁ బాఠపులకు విలుకదై నేర్పినవాడు. భారతయుద్ధములో ఘోరముగఁబోరి
ద్రోణి నొదరుడయిన దృప్తదుగ్ధునిచేఁ జంపబడెను. ఇతని క్రియశిష్యుడగు
నజ్జనుడు భారతయుద్ధమున జయముఁ గాంచునరితీ ధన్యుడగు గలవాడగుచు.
చానిఁబట్టి యితని విలుకదై యెట్టిదో యొచింపవచ్చును. కలపించి=కలఁతఁబడి.
కలింతువు=మ్రొంగుదువు. అక్కనెల్లిండ్రు-వృత్తి. అక్క + నెల్లి - ద్వింశంబున పరు
షములకు గ, స, ష, ద, వ లగు. సంప్రబందిక=అభివృద్ధివందఁగా. సమాశ్వాసింది=
చక్కగా నోదార్చి. ప్రకృతి=స్వభావము. కునుమకొమరి=పువ్వులతి మృగువైది.

పే. 118 ప్రతీక్షింమచుక=ఎదుగుచూచుచు. అనెదలై=దిక్కులేనివారై. ఆ
త్రము=అతురికి తొట్రుపాటు చిత్రగింపక=యొచింపఁగా. హరిచరణ భ్యామ=
విష్ణుని పాదములకు భ్యానించుట. కురుక్షేత్రము-కురురాజు దీనిని గుమ్మటచేసి దీనికీ
చేరునచ్చెను. ఇచ్చటనే భారతయుద్ధము జరిగెనది ఈష్ఠామందే పృథ్విరాజు తన దేశ?
స్వాతంత్ర్యమును మహావృత్తియాలకుఁ గోల్పోయెను. దీనినే స్థా సిద్ధియందురు.

పే. 119. లేఖ=జాబు తప్తయోగ=మిక్కిలి. పురాకృతి కిమఃఫలము=పూర్వ
ము చేయుచుండఁపనికి ఫలితము. అధ్యంత మందీరము=మధ్యమున్న యిల్లు. కర్ణకలోర
ము=చెవులకుఁ గలిసము భిన్నుడై=దుఃఖితుడై. కనుగందిం=మిక్కిలి వాడిన-వృత్తి.
కందిన+కందిన. (కనుగందు-వృత్తి. కనురు+కంద=లేరిట్ట, లేకి, నలుపు.) దోఁసె
డు-వృత్తి. దోకిరి + ఎడు. చన్నీర్పు-వృత్తి. చల్ల + కీర్పు. ద్విగుణము=రెట్టింపు.

పే. 120. పంచస్థానిములు-స్థానిము, అపానము, సమానము, ఉదాహము, వ్యా
నము. ఇయ్యకోస=సన్నగించు. రఘురాముడు=రఘువంశములోఁ బుట్టినరాముడు.

రాముక్తైః సంకలుగలవు-నానిని చెల్లుచాటువనుండి చంపుట. మహాపతివ్రతయైన నీ
 దిగుం దనునానముచేత ౧ మొన్నిప్రవేశము చేయునుట. చాకిరినాని మాటవిని భా
 గ్యవఃవికే బంపుట మొ॥ నవి వింకలని చెప్పవచ్చును. గాని యనిపైతము పహేతుక
 మునఁ చెప్పుట కాధారములున్నవి. హరిశ్చంద్రుడు సత్యము నిలిపికొన్నవారిలో న
 గోపగుడు ఇలనికే గొంతిలులేవని చెప్పవచ్చును. దంధాన్వేషణ పగులు తప్పులేం
 చిన తురిని కీర్తితనియని వినయు బ్రాస్తూణధీ మొ॥నవగలవని చెప్పవచ్చును. కానియ
 యొక్కకి నెలవగు. ధనురారాజుకైన దప్పలుగలవు-దోబాచాన్యలు మిక్కిలి ప్రతా
 పముతో భారతియుద్ధమునఁ జోగుచుండ వానినిఁ జంపుటకుఁ గృష్ణుల పోద్యల
 ముచే ధనురారాజస్త్రము పలికెను. దొక్కటియే యనివత్త దయామయర్పిం
 బు=కరుణతో నిండి ముందుట. కారుమబ్బులు=నల్లని మేనుములు. ఆయాచితము
 గాఁగోరఁబడకుండ. జలదానము=నీటినిచ్చుట. దానము-నానా. ఈవి ఏనుగులము
 క్కె చెక్కమీఁది నుదజలము. లోక్తఃపూజ్యాని=ప్రసంగమగు ముఖ్యముగా పూజిం
 పఁదగువాని. కాశ్యపి నరి కూపము=నీరగుయి నర మనెడు మాయి. రవరవలు=స్ప
 థకాలు. ములిసములు=ముఠికిమొని సానలై=నన్నులై. పడింతులకా=శ్రీలను.

ముప్పదియవ ప్రకరణము.

పే. 121. ఆనలనాడు=మరునాడు. జాహర=అల్లుడు. విడిసి=విడచెడి. గు
 ద్ద-రూ. గుణులు=అనఁవాలు. సోపానములు=మెట్లు. మనోదాహము=మనస్సుయొ
 క్కెకాల్పు. ఉత్తరీమపుటలంచు-భృ. ఉత్తరీయును+అంచు. పట్టు=వాస్తవ్యము.
 ఇడువారు=ఎచ్చికివారు. డోస్=చిక్కి-డయ్యుధా. క్షాన్ధకాకము. నత్తి=నీడ-నల
 గుధా. కృదంతము. శల్కమై=ఎముక (మాత్రిమే) గలవాండ్రై. బాష్పఉద్గమము=
 కన్నీళ్ళయొక్క పుట్టుక. ఆలింగనము=కొనిరింతి.

పే. 122. అడలచోరకొన్న=భయపడుటకు మొదిలుకెట్టిన. పరామర్శింపకా=
 చక్కగా విచారింపకా. విప్రపుంగవుడు=బ్రాహ్మణశ్రేణుడు-సింహ, కాదూకల,
 కాగ, పుంగవి, స్పృహగ, కుంజరి మొ॥ శ్రేష్ఠివాదకములు. సర్వస్వముకా=ధనమంత
 యము. దుష్టుసాగరిము=విచారమునెడి సముద్రము. సాంగత్యము=స్నేహము. భావ్య
 ము=లంచఁపగినది. పీడ్కొని=సెలవుపుచ్చుకునివెళ్ళి. హిమనిరుస యల్లుడ=కేళివి-

శత్రుడు హితుకడకుని మాత్రురంజక పార్వతినిఁ బెండ్లియాడెను. ఎట్టకేలకు-త్య. ఎదుట+ఎదుట. అరిది=కృష్ణుడు. వెనరు ఒకంతయొక=కేసు కొంతమైనది.

శీ. 123. అత్త హస్త=శస్త్రుఁడగు జంపికొనుట. తెనుక=హస్తాశయము. పరివిక్ష. ము=భరణమునకు విచ్చుము. అలనుట=దిరి. అభిక్ష. ము=కొరి. అనినదిగా- తనియుగా. నెచ్చెలులక=న్నహితులను. మెరియలంటి=గుండ్రాకృతిలటి. మున్నురు-త్య. మూడు+మారు.

ముప్పది యొకటవ ప్రకరణము.

శీ. 124. గిన్నె కాలము=తేజస్వ అనుభ మాపములు. గిన్నెము=శరీరము. నిరా లుండు=అక్రమము లేనివాఁడై. తెనుల్యుకొని=కుడుమకొని అపులై=ఇష్టమై. ర క్త చందనములు=ఎఱ్ఱని గంధములు. విధివిధానముకా=కాస్త్రముంగుఁ తెప్పఁబడినది గ. గద్యము=వచనము. మనోరథసిద్ధి=కొరిక సెలవలుట. దుర్విరీక్ష్యమై=మాడ రానిదై. ఓడి=భయపడి. చందకాపముడు=తీర్థమయిన చట్రములుగలవాఁడు. తెల మాత్రుట=కవచముట. అర్హ్యప్రదానము=చేతులకొకె నీరుగుదురుట. గుఱుములే యు-అనిగాయత్రి, ఛందము మొక వని. మూర్త్యున కందుకొంటే సప్రాకృతమిడితే. మోదములేనివాడు ఇతఁడు అమానుడు. కళ్యాయము వివరియందుఁ బలిపకొనుట. విశేష కర్మవిధియై తన సమీపియొ కడనుకుఁ దనకంటెమించు తుత్రులుగలిగినను విమో యితే ద్వారపది కర్మము జూచుకొనను. అప్పుడతఁడవ సంభూతానగాక తోదము మొదలు క్రిందిభాగము లేనివాఁడైన యితఁడుత్రుటైను. ఇతఁడు తన్ను వికలాంబునిఁ జేసివందులకుఁ దల్లినికనీచి మూర్త్యుని సాధియగుటకుఁజోయెను. ఇదిని నామాంతర ము అరుణుడు. ఇతనికొడుకులే రామాయణగాథయందువచ్చిన సంపాదకబ్రాహ్మణు లు. అపారము=నాద్దులేనిది. ఉపకరణములు=సాధనములు.

శీ. 125. స్వీకరించి=తృప్తుకొని. తనన=చాధ. దీక్షుకాచానము=సాధనము శత్రులు-ఇది రాజ్యధర్మమునను. భాలము=నదురు. కొలువరులు=సేవకులు. అన్య కరిము-త్య. ను+అగుము=కుభమయినరాక (Welcome.) మునిష్యుల కలఱుము అనునవిన్నవకు సంతోషమును గలంగఁజేయునది.

శ్రీ. 126. నిరర్థి=చక్కఁబడి. పరియామము=గూ. పర్యామము=మఁలు. దక్ష
కుదిసి=సేనతోదిగి. పాలుపోవము=నిజాయము కాకపోవుటచేరి. పాలుపోవుట. వ్య.
భావార్థము. కృతనిర్భయుఁడు=చేయఁబడిన నిర్భయుఁడు గలవాఁడు.

శ్రీ. 127. చర్మంపక=విచారణ చేయఁగా పరమగోప్యము=మిక్కిలి దాఁచఁబడిన
చర్మం=విచారములు. పొక్కు=దుఃఖము. హెచ్చరించుధామము. ముఖమునో
వికాసములను=మొగముయొక్కయు మున్నయొక్కయు తెలివి తేటలను. దౌష్ట్యము=
దౌష్ట్యము, చెడ్డతనము. పోలి పోలి=మిక్కిలి పరికిరించుచు యుండుటయు. నో
వరవియోగము=తోడఁబుట్టినవానినండి యొడఁబాటు. మందు=ఁబుట్టు.

శ్రీ. 128. దుండగములు=కీడులు. (దుండిగము=వృక్షము.) వేయ=వేఁపట్టు
వ్యర్థపురప్రవేశము చేయుచుట=వంపుట. పరిశ్రవించుటయును=విడిచిపెట్టుటయును.
అచుక=అచుకఁగా=అంటిందఁగా. అసంభవము=తటస్థించనిది. హెహట-రూ
మొగమొట=సంకోచము. నిరాకరింపుఁడు=నిరస్కరింపుఁడు. అం.పురి=రిస్సి. అం
తఃపురము.

ముప్పది రెండవ ప్రకరణము.

శ్రీ. 129. శేవక=పాఠశాలము-రూ. శేపాశి. పాశుత్వంశ=శిష్యులపర్య
తము. ప్రసన్నుడై=పంతుఁడుడై. శ్రేణులు-రూ. శ్రేణులు. భాగ్యనాదోయము
కుళమును గనఁబడుచున్నది. అనుకూలుఁడు. ప్రతికూలుఁడు. కడుఁగూర్చుకొ=మి
క్కిలి ప్రేమఁజూపును. కష్టసాధ్యము=ప్రతిమిత్ర సాధింపఁదగినది. సంక్రమము=
తోట్రుపాటు. ముల్లడిగొన=పెనఁగొనఁగా. మతూహలము=శివక. ఉత్పాట
ము=మిక్కిలి యభిలాషము.

శ్రీ. 130. పాష్టాంగదండ ప్రదాతుము=ఎ'మిది యంగములతోఁగూడిన నతుస్కా
రము. దీర్ఘాయుఁడను=దుదైన ఆయువుఁబడుఁగా. కృష్ణానిమలము=కుళము క
లుగుఁగా. ముదిర్లపాత్రము=బంగారుచెంబు. పశ్చిమము=పశ్చిమ. భవోన్మి=శివ
భక్త్యుడైనది. రాఘవులకు=రాఘవులకువారికి. పశ్చిమం=పశ్చిమములలో. బోకఁ
గూ. రఘుమలమునకుఁ బోకొనఁగూడు. భామ్యుఁడు=పాండవుల పురోహితుఁడు.

శ్రీ = శిష్యుని. మహాశ్వము = మహిమ = శ్రభావము. స్వనగరము = స్వంత పట్టణము. శ్రుతైందిరి = పంపి.

శ్రీ 181. వణాన అతీనుయిన = పొగడ్తకు మించిన. ఉల్బా = సంకోచము. తోప తిండ = నలుపుండ. తిల్ పీక అపర్వత = దానియందే ముఖ్యముగా వాసక్రిగింపాడై. చిత్త సమితము = మనస్సు ముక్తి నిలకడ. గ్రహచారిము = గ్రహములయొక్క పడక. గుడ్డు = బావుకట్ట వావాడల్బు.

శ్రీ 182. చిరకాల విరూపతామ = చాలకాలమునుండి యెడఁబాయటవలని శ్రేయస్ నిమిత్తము వానా, కారణము, కర్మము, హంతకులు = చంద్రుకాండ. వృద్ధులపేటిక = మనస్సు నెరుపెటి ప్రవాదము = చట్టి వాడుక. కులస్యజ్ఞ నిర్మూలనము = పంశను నెడునెట్టును శిశ్యుని, బెలియెట. ప్రకృతాబాము = క్షణమునకు శక్తియు లోకవ్యవహార విమోచనములోని వాడుక నిత్యగ్రహణము. తోడిదొంగలు = కలసి దొంగతనము జేయవారు. కర్త - బ్రాహ్మణుల నామమునకు జీవించేర్పడి సుఖ, వర్త - క్షత్రియ నామమునకు నులులు.

శ్రీ 183. అధికారగర్వము = గొప్పయినోగ్గియై యుండుటవలని గరువము. విష్ణు పీఠ - ఉద్ధ. పీఠము + పీఠము = విక్కిరి నిక్కురి.

ముప్పది మూడవ ప్రకరణము.

శ్రీ 184, 185. సంభానిండుట = పన్నునించుట. సందేశము = వార్త. సందిగ్ధమన పుష్కలము = సందేహమున మునుగుండియై. కోధాగ్ని = అపమ పెరునిష్ట. అనుభూతుడై = అజ్ఞాత బొందినవాడై సాధ్యానిదేశము = పంజరకాయ యై పుష్టి పరింపఱు = మన్ననో జేయబడిన లింగమును బూజించుట. అధిష్టించి = విక్కిరి. తానోపును = రానిచ్చును. మనోమూలిన్యము = మనస్సులోని కల్పము పింహద్వారము = తాపాలి. రథశనిరథణంబు = అరదము దిగుట. అవంత అభ్యుదయములు = మిలితెని మేల్లుకలుగుట, లేక భూమియను మేలుకాన్పును - మొదటి యార్థమంటే కర్తవ్యము సమాధము. రెండవయధామందు ద్వంద్వసూపము. అగమము = రాక. తీర్థలింగంధము = మంగళముతోడి ప్రయత్నము. (తీర్థయా తీర్థుడవ సమాధియు) శ్రీ

పే. 141. ప్రతిక్రయములును, ముగింపున మొగసాలకుంటయి ముఖ్యరత్న
 ట. ఒక దుష్టకార్యములేని దానిగట్టివుచ్చుటకుగల్గి యొడ్డులేడ్చుట భవవ్యర్థం చరి
 త్రమునుమించుచేసితి నదంత. అపొద్ధాతము = పీఠిక, అపొద్ధారణము (Preface) స్వక
 పోలకల్పితము = తనచెల్లెడిచేతఁ గల్పన చేయఁబడినది. అనఁగా, స్వంతముగాఁ గల్పిం
 చుచి, నిందాపాటకమునువిధయును ప్రవర్తము. ప్రస్తావన = మూలకథాదుఁడు నటించి
 గూర్చిగాని మారిపించిగూర్చిగాని కథావివరణగూర్చిగాని ప్రస్తుతికార్యమున కుపయో
 గము కలదియగు చిత్రకథమటలాడుట. మత్స్య = అపవద-నానా, ముసలితనము. చరిత్ర
 తచర్యము = విమలలబడినది నమలుట = చెప్పఁబడినదాని నిగి చెప్పట. ప్రకటక క్రితఁ
 దై = ప్రసిద్ధియైన విశోధుఁడై.

చే. 142. కార్యపరణి = పర్యాయము వరకు. కర్తయందుమీది నడక = మిక్కిలి కష్టమయినపని-(సం) అనిగారాద్రవర్య. కిరణము = కలరక, పరిణమించు = మారు. పరిసరించును = సంతోషముగలది. కార్యభ్యాసము = ఆధికముయొక్క విచరము. ముఖ్య.....కార్యభ్యాసమై = మొగముయొక్క రీతిమార్గగ ర్యమెట్లయినది స్పష్టముగఁ దెలియుచది. బహుళిం చెను = సమృద్ధి చెను. హితాభిలాషి = ఇతివ్రతు గొరువాఁడు. శుభదీధర్మముగా = రాగంబ కాలుమునలగు మేలుకలదిగా. దక్షిణ = దక్షిణ-దీర్ఘాధ్యా. భూతాధిక విశేషము. దిక్కుమొగము = దక్షిణముతోడిముఖము. దిక్కు-నానా. విమోచిత. అడగుటంటివలె = వశించినది. మూఁదెదలఁచిన = కలుగఁన్న. వివాకకాతీ విపరీతిబుద్ధి = భ్రాంతముగా నాకమయ్యేకాలములగు వివిధమంబుల బుద్ధులు పుట్టును. శ్రీబుద్ధి ప్రకరణంతః = అఁడునానిబుద్ధి ప్రకరణములమునల సంలిమిచేయును.

సమాప్తము.

10639

